

dendo, non potest unus idemque esse qui est de alio, et de quo est; secundum nomina has relationes significantia, tenent, sicut diversæ hominum personæ, pluralitatem. Notandum tamen quia nec Deus est sine persona, nec persona sine Deo; et quia singulis personis attribuimus aliquando propria singularum aliquando uni quasi proprium, quod commune est aliis. Nam cum dicimus: solus Pater est in tribus personis, qui a nullo est ¹⁸²⁵⁻²⁶, solus Filius est qui de uno et de quo unus est; solus Spiritus sanctus est, de quo ¹⁸²⁶ nullus est; singulas personas nominantes, singulis propria attribuimus. Cum vero legimus: *Nemo novit Filium, nisi Pater; neque Patrem quis novit nisi Filius (Math. xi, 27). Et quæ sunt Dei, nemo cognovit nisi Spiritus Dei, (I Cor. ii, 11).* Quamvis videatur Scriptura quod de una dicitur persona, negare de aliis; commune tamen est omni-

bus, quod singulis quasi proprium attribuit. Non enim ignorat Pater aut Filius seipsum et quæ Dei sunt, neque Spiritus sanctus Patrem aut Filium. Cur autem et quando quod de uno quasi de solo dicitur, de aliis intelligatur, satis supra dictum est.

Operis clausula.

Hæc de processione Spiritus sancti, aliis cogentibus, non de me, sed de eodem Spiritu sancto confidens, pro Latinis contra Græcos scribere; et ea occasione de unitate Deitatis et de Trinitate personarum aliquid addere præsumpsi quamvis innumerabiles sint inter illos qui Latinis utuntur litteris, qui hoc melius quam ego facere possint. Quidquid ergo dixi quod suscipiendum sit, non mihi attribuitur, sed Spiritui veritatis. Si autem aliquid protulit quod aliquatenus corrigendum sit, mihi imputetur, non sensui Latinitatis [Ecclesiæ Latinæ] ¹⁸²⁷.

SANCTI ANSELMI DIALOGUS DE CASU DIABOLI

62 CAPUT PRIMUM ¹⁸²⁸.

Quod etiam ad angelos dicatur: Quid habes, quod non accepisti? et a Deo non sit nisi bonum, et esse: et omne bonum sit essentia, et omnis essentia bonum (82).

DISCIPULUS. Illud Apostoli: *Quid habes, quod non accepisti? (I. Cor. 4, 7.)* dicitur hominibus tantum, an et angelis? MAGISTER. Nulla creatura habet aliquid a se. Quod enim seipsum a se non habet, quomodo habet a se aliquid? Denique si non est aliquid, nisi unus qui fecit et quæ facta sunt ab ¹⁸²⁹ uno: clarum est quia nullatenus ¹⁸³⁰ potest haberi aliquid ¹⁸³¹, nisi qui fecit, aut quod fecit. Disc. Vere clarum ¹⁸³² est. MAG. Sed neque ipse factor, neque quod factum est, potest haberi nisi ab ipso factore. Disc. Nec hoc minus clarum. MAG. Ille igitur solus a se habet quidquid habet; et omnia alia nonnisi ab illo habent aliquid: et, sicut a se nonnisi nihil habent;

Cita ab illo nonnisi aliquid habent. Disc. Non plane video quod ait, quod a Deo non habent alia nisi aliquid. Nam quis facit alius ¹⁸³³, ut multa, quæ videmus transire de esse ad non esse, non sint quod erant; etiamsi omnino in nihilum non transeant? Aut quis facit non esse, quidquid non est; nisi illo qui facit esse. omne quod est? Item si non est aliquid, nisi ideo quia Deus facit ¹⁸³⁴; necesse est ut quod non est idcirco non sit, quia ipse non facit. Sicut ergo illa quæ sunt, ab illo habent esse aliquid; ita quæ non sunt, vel quæ de esse transcunt ad non esse, videntur ab eodem ipso habere esse nihil ¹⁸³⁵. MAG. Non solum illi dicitur facere aliquid esse, aut aliquid non esse ¹⁸³⁶, qui facit ut sit, quod non est; aut ut non sit ¹⁸³⁷, quod est: sed etiam ille, qui potest facere ut non sit aliquid ¹⁸³⁸, et non facit, dicitur facere esse; et qui potest facere ut aliquid sit,

VARIÆ LECTIONES.

¹⁸²⁸ Quia nullo est *ms. Vict. 3.* quia nullo est *ms. Vict. 13.* quia a nullo est *ms. Corb.* quia nulla est ¹⁸²⁹ Solus Filius qui est de uno, et de quo unus, solus *ms. Solus Filius est, qui de uno est, et de quo unus est, solus ms. Thu. 50.* Solus Filius, qui de uno et de quo unus est. Solus *ms. Thu. 90.* solus Filius est, qui de uno et de quo unus est. Solus ¹⁸³⁰ Spiritus sanctus de quo *ms. Spiritus sanctus est de quo 1827 Mss. Explicit Liber S. Anselmi de Processione sancti Spiritus. 1828 Collatus est liber De casu diaboli, cum mss. tribus Victorinis CC 9, EE 13, et RR 3 Gemmet., Beccens. Cisterciensi et S. Michaelis in Monte; et cum editione Gothica. — Ms. Cister. Incipit tractatus de casu diaboli, editus ab Anselmo archiepiscopo Cantuariensi. ms. Vict. 9. Liber Magistri Anselmi, De casu diaboli. ms. Vict. 3. Incipit tractatus Anselmi Archiepiscopi Cantuariensis, de casu diaboli. 1829 Facta sunt, sunt ab *mss.* facta sunt ab ¹⁸³⁰ Quia nullatenus *mss. Vict.* quia a se nullatenus ¹⁸³¹ Haberi aliquid *ms. Cister.* habere aliquid ¹⁸³² Vere clarum. *mss.* Vere clarum est. ¹⁸³³ Quis facit alius *mss. Vict. Cister. S. Mich.* quis facit alius ¹⁸³⁴ Quia Deus facit *mss. et Edit. Goth.* quia Deus facit ¹⁸³⁵ Habere nihil *mss. et Edit. Goth.* habere esse nihil ¹⁸³⁶ Aut non esse aliquid *mss. Vict.* aut aliquid non esse *ms. Cister.* et non esse aliquid *Edit. Goth.* aut esse non aliquid ¹⁸³⁷ Aut non sit *mss.* aut ut non sit ¹⁸³⁸ Aliquid ut non sit *mss.* ut non sit aliquid*

NOTÆ.

(82) Vide infra prologum in Dialogum de Veritate.

nec facit, dicitur facere non esse. Quippe ¹²⁹⁹ non A illa tantum dicitur facere nudum esse, aut non esse indutum, qui eum despoliat; sed et qui spoliantem, cum prohibere possit, non prohibet: sed ille proprie dicitur hoc facere ¹³⁰⁰, iste vero improprie ¹³⁰¹. Cum enim iste dicitur quia fecit esse ¹³⁰² nudum, aut non esse indutum, non aliud intelligitur nisi quia, cum posset, non fecit ut non esset nudus, aut ut maneret ¹³⁰³ indutus. Hoc modo Deus dicitur multa facere quæ non facit: ut, cum dicitur Inducere in tentationem; quoniam non defendit a tentatione, cum possit: et facere non esse, quod non est; quoniam, cum possit, non facit esse. At si consideres ea quæ sunt, cum transeunt ad non esse, ipse facit ea non esse. Quoniam namque non solum non est aliqua alia essentia ¹³⁰⁴, nisi illo faciente; B sed nec aliquatenus manere potest, quod facta est ¹³⁰⁵, nisi eodem ipso servante. Cum ¹³⁰⁶ ipse desinit servare quod fecit; non ideo id, quod erat, redit in non esse, quia ipse facit non esse; sed quia cessat facere esse. Nam et cum quasi iratus destruendo aliquid auferit esse, non est ab illo non esse; sed illo tollente, velut summi, quod præstiterat, quod ab eo factum servabatur ut esset, redit in non esse, quod non ab illo, sed a se, antequam fieret, habebat. Si enim ab aliquo tunicam repetas, quam illi nudo sponte ad tempus præstiteras ¹³⁰⁷, non habet a te nuditatem; sed, te quod tunc erat tollente, redit in id quod erat antequam indueretur a te. Nempe sicut a summo bono non est nisi bonum, et omne bonum est a summo bono, ita a summa essentia non est nisi essentia, et omnis essentia est a summa essentia, unde, quoniam summum bonum est summa essentia, consequens est ut omne bonum sit essentia et omnis essentia bonum. Nihil ergo et non esse, sicut non est essentia, ita non est bonum ¹³⁰⁸. Nihil itaque et non esse, non est ab illo, a quo non est nisi bonum et essentia. Disc. Aperte nunc video quia sicut bonum et esse, non est nisi a Deo; ita non est a Deo, nisi bonum et esse. MAC. Vide ne ullatenus putes, cum in divinis libris legimus, aut cum secundum illos dicimus Deum facere malum, aut facere non esse, quod facta est ¹³⁰⁹ propter quod dictum; aut reprehendam, quia ita dicitur: sed non tantum debemus inhærere improprietati verborum D veritatem legenti, quantum inhærere proprietate veritatis sub multimodo genere locutionum ¹³¹⁰ laten-

ti. Disc. Ista non nisi non intelligenti aut calumnioso habes opus dicere. MAC. Redi ad id quod ¹³¹¹ incepisti, et vide si non solum homini, sed et angelo potest dici quia non habet quod non accepit.

CAPUT II.

Cur videatur diabolus ideo non accepisse perseverantiam, quia Deus non dedit.

Disc. Satis patet non minus angelo quam homini convenire. Constat ergo quia ille angelus, qui stetit in veritate, sicut ideo perseveravit, quia perseverantiam habuit; ita ideo perseverantiam habuit, quia accepit; et ideo accepit quia Deus dedit. Consequens est ¹³¹² igitur quia ille, qui in veritate non stetit, quemadmodum ideo non perseveravit, quia perseverantiam non habuit; sic ideo non habuit perseverantiam, quia non accepit; et ideo non accepit, quia Deus non dedit. Si ergo potes, volo ut ostendas mihi culpam ejus; cum ideo non perseveraverit ¹³¹³, quia ille non dedit, quo non dante nihil habere, potuit. Certus sum enim, etiamsi non videam, non ⁶³ illum nisi juste a summo justo ¹³¹⁴ damnatum, nec sine culpa juste illum potuisse damnari. MAC. Unde putas consequi, si bonus angelus ideo accepit perseverantiam quia Deus dedit, malum ideo non accepisse, quia Deus non dedit? Disc. Quia si bono angelo datio est causa acceptionis, puto non dationem esse malo angelo causam non acceptionis: et si ponitur non datio, video necessariam ¹³¹⁵ esse causam ut sequatur non acceptio: et omnes scimus ¹³¹⁶ quia cum non accipimus ¹³¹⁷ quod volumus, non ideo non datur, quia non accipimus; sed ideo non accipimus, quia non datur. Denique quoscunque legi aut audi- vi facere quæstionem hanc: hac ratione eam, in quantum memini constituunt; quia si bonus angelus ideo accepit, quia Deus dedit, malus angelus ideo ¹³¹⁸ non accepit, quia Deus non dedit: nec memini me adhuc hujus consequentiæ solutionem vidisse.

CAPUT III.

Quod ideo Deus non dedit, quia ille non accepit.

MAC. Nulla est tibi consequentia: potest enim non dare, non esse causa non accipiendi, etiamsi dare semper esset causa accipiendi. Disc. Ergo si ponatur non dare, non necesse est sequi non accipere. Quare potest esse accipere, etiamsi non sit dare. MAC. Non est ita. Disc. Exemplo volo mihi ostendas quod dicis. MAC. Si ego porrigo tibi aliquid, et tu accipis; non ideo do quia accipis; sed

VARIÆ LECTIONES.

¹²⁹⁹ Facere esse non esse. Quippe *mss.* *Vict. S. Mich.* facere esse; et qui potest facere ut aliquid sit, nec facit, dicitur facere non esse. Quippe ¹³⁰⁰ Ille dicitur proprie facere *mss.* ille proprie dicitur hoc facere ¹³⁰¹ Iste improprie *mss.* iste vero improprie ¹³⁰² Quia facit esse *mss.* et *Edit. Goth.* quia fecit esse ¹³⁰³ Aut maneret *mss.* *Cister.* aut ut maneret ¹³⁰⁴ Aliqua alia essentia *mss.* *S. Mich.* omitt. alia ¹³⁰⁵ Quæ facta est *mss.* quod facta est ¹³⁰⁶ Nisi eodem ipso faciente ut maneat. Cum *mss.* nisi eodem ipso servante, cum ¹³⁰⁷ A. Quam præstiteras illi modo ad tempus *mss.* quam illi nudo sponte ad tempus præstiteras ¹³⁰⁸ Sicut est essentia, non est bonum *mss.* sicut non est essentia, ita non est bonum ¹³⁰⁹ Non esse, quod negem *mss.* non esse, quia negem ¹³¹⁰ Genere locutionis *mss.* *Vict. Gem. Bec.* genere locutionum ¹³¹¹ Redi ad quod *mss.* et *Edit. Goth.* redi ad id quod ¹³¹² Dedit id Consequens est *mss.* *Gem. Bec. Vict. Cister.* dedit, consequens est ¹³¹³ Cum ideo non perseveravit *mss.* cum ideo non perseveraverit ¹³¹⁴ A summo justo *mss.* a summo justo ¹³¹⁵ Inde necessariam *mss.* video necessariam ¹³¹⁶ Ut omnes scimus *mss.* et omnes scimus ¹³¹⁷ Quia non accipimus *Edit. Venet. Col. et Goth.* quia non accipimus *mss.* qui non accipimus ¹³¹⁸ Malus Angelus ideo *mss.* *Cis:er.* omitt. Angelus

ideo accipis, quia do; et est datio causa acceptionis. **A** mihi ostendas. **MAG.** Incœpisti unquam aliquid cum voluntate et potestate perficiendi, quod tamen voluntate ante finem rei mutata non perfecisti? **Disc.** Ita est. **MAG.** Quid si id ipsum¹⁸⁶⁹ porrigo alii, et non accipit¹⁸⁶⁹; illene ideo non accipit, quia non do? **Disc.** Potius videtur quia tu ideo non das, quia ille non accipit. **MAG.** Hic igitur non¹⁸⁶¹ dare, non est causa non accipiendi; et tamen si pono me non dedisse¹⁸⁶⁹, causa est consequendi illum non accepisse. Aliud namque est rem causam esse alterius rei: aliud positionem rei esse causam ut sequatur aliud¹⁸⁶⁹. Cum enim incendium non sit causa ignis, sed ignis incendii, positio tamen incendii semper causa est ut sequatur esse ignem. Si enim est incendium, necesse est ignem esse. **Disc.** Necesse est me sic esse fateri. **MAG.** Vides ergo, ut puto, si tu ideo accepisti, quia ego dedi, non tamen idcirco consequi illum, qui non accipit, ideo non accepisse, quia ego non dedi; et tamen consequi quia si ego non dedi, ille non accipit. **Disc.** Video, et placet mihi quia video. **MAG.** An amplius dubitas quia sicut angelus, qui stetit, ideo accepit perseverantiam, quia Deus dedit, ita non stanti¹⁸⁶⁶ idcirco Deus non dedit, quia ille non accipit? **Disc.** Nondum mihi hoc ostendisti; sed illud tantum sufficienter demonstrasti¹⁸⁶⁶, scilicet non esse consequens ex eo quia bonus angelus ideo accepit, quia Deus dedit¹⁸⁶⁶; malum ideo non accepisse, quia Deus non dedit. Si enim vis asserere Deum illi ideo non dedisse, quia non accipit, quæro cur non accipit? Aut quia non potuit, aut quia non voluit. Nam si non habuit potestatem aut voluntatem accipiendi, Deus non dedit. Si enim Deus dedisset, pro certo habuisset. Quare, si non potuit habere potestatem aut voluntatem accipiendi perseverantiam, nisi ante Deo, quid peccavit, si non accepit quod Deus illi non dedit posse aut velle accipere? **MAG.** Deus dedit illi potestatem et voluntatem accipiendi perseverantiam. **Disc.** Accipit igitur quod Deus dedit, et habuit quod accepit. **MAG.** Vere habuit, et accepit. **Disc.** Accipit ergo, et habuit perseverantiam. **MAG.** Non accepit, et ideo non habuit. **Disc.** Nonne dixisti Deum illi dedisse, et illum accepisse potestatem et voluntatem accipiendi perseverantiam? **MAG.** Dixi; sed non dixi Deum illi dedisse accipere perseverantiam, sed tantum velle et posse perseverantiam accipere. **Disc.** Ergo, si voluit et potuit, accepit perseverantiam. **MAG.** Non est necessarium consequens. **Disc.** Non video cur non, nisi¹⁸⁶⁷

voluntate et potestate perficiendi, quod tamen voluntate ante finem rei mutata non perfecisti? **Disc.** Sæpe. **MAG.** Voluisti igitur et potuisti perseverare, in quo non perseverasti. **Disc.** Volui utique; sed non perseveravi in voluntate, et ideo non perseveravi in actione. **MAG.** Quare non perseverasti in voluntate? **Disc.** Quia non volui. **MAG.** Nonne quandiu voluisti perseverare in actione, voluisti perseverare in ipsa voluntate? **Disc.** Non possum negare. **MAG.** Cur ergo dicis te non voluisse¹⁸⁶⁸ perseverare in illa? **Disc.** Iterum responderem: Quia perseverare volui; sed non perseveravi in hac voluntate, nisi rem viderem in infinitum procedere, te semper id ipsum¹⁸⁶⁹ interrogante, et me eadem respondente. **MAG.** Non ergo debes dicere: Ideo non volui perseverare in voluntate, quia non volui perseverare in voluntate hujus voluntatis¹⁸⁷⁰: sed cum quæritur: Quare non perseverasti in actione, in qua voluisti et potuisti perseverare? respondere potes¹⁸⁷¹: quia non perseveravi in voluntate. Quod si quæritur iterum quare non perseverasti in voluntate: alia causa reddenda est, unde scilicet contigerit defectus illius voluntatis, quam quia non perseverasti¹⁸⁷² velle voluntatem. Non enim respondendo aliud ostendis quam id ipsum quod quæritur; id est non perseverasti in voluntate perseverandi in actione. **Disc.** Video quia non videbam quid dicerem. **MAG.** Dic ergo uno verbo quid sit perseverare, quantum res exigit, in faciendo aliquid. **Disc.** Perficere: nam perseverare in scribendo aliquid, dicimus perscribere; in ducendo, perducere. **MAG.** Dicamus igitur similiter, etiamsi non sit in usu, quod perseverare in voluntate, sit pervelle¹⁸⁷³. **Disc.** Ita fiat. **MAG.** Cum ergo non¹⁸⁷⁴ perfecisti quod voluisti, et potuisti, cur non perfecisti? **Disc.** Quia non pervolui¹⁸⁷⁵. **MAG.** Ita ergo dic quia diabolus, qui accepit velle, et posse accipere perseverantiam, et velle et posse perseverare, ideo non accepit, nec perseveraverit, quia non pervoluit¹⁸⁷⁶. **Disc.** Item quæro quare non pervoluit¹⁸⁷⁷? Cum enim dicis quia quod voluit, non pervoluit, tale est¹⁸⁷⁸ ac si dicas: Quod voluit prius, postea non voluit. Quando ergo¹⁸⁷⁹ non voluit quod prius voluit, quare non voluit, nisi quia non habuit voluntatem? **Non dico voluntatem quam prius habuit, cum voluit¹⁸⁸⁰; sed quam non habuit, cum non voluit. Hanc autem**

VARIÆ LECTIONES.

¹⁸⁶⁹ Quid si ipsum *mss.* quid si id ipsum ¹⁸⁶⁹ Et non accepit *mss.* et non accipit hic igitur non ¹⁸⁶¹ Hoc igitur non *mss.* ¹⁸⁶⁹ Non me dedisse *mss.* me non dedisse ¹⁸⁶⁸ Sequatur aliquid *mss.* sequatur aliud ¹⁸⁶⁴ Ita non statim *mss.* *Cister. S. Mich.* ita non stanti ¹⁸⁶⁶ Demonstrasti *ms. Cister.* monstrasti ¹⁸⁶⁶ Accipit, quia dedit *mss. Vict. et S. Mich.* accepit, quia Deus dedit ¹⁸⁶⁷ Non video cur nisi *mss. Vict. Gem. Bec.* non video cur: nisi ¹⁸⁶⁸ Dicis, non voluisse *mss.* dicis te non voluisse ¹⁸⁶⁹ Semper id ipsum *ms. Cister.* semper idem ipsum ¹⁸⁷⁰ Ideo non volui perseverare in voluntate hujus voluntatis. Sed *mss.* Ideo non volui perseverare in voluntate, quia non volui perseverare in voluntate hujus voluntatis. Sed *ms. S. Mich.* ideo non volui perseverare; quia non volui perseverare in voluntate hujus voluntatis ¹⁸⁷¹ Potes vel debes quia *mss. omitt.* vel debes ¹⁸⁷² Quia non perseveravi *mss.* quia non perseverasti ¹⁸⁷³ Sit perseverare velle *mss.* sit pervelle ¹⁸⁷⁴ Cum ergo non *ms. S. Mich.* cur ergo non ¹⁸⁷⁵ Quia non perseverare volui *mss.* quia non pervolui ¹⁸⁷⁶ Quia non perseverare voluit. *mss.* quia non pervoluit. ¹⁸⁷⁷ Quare non perseverare voluit? *mss.* quare non pervoluit? ¹⁸⁷⁸ Cum enim dicis, quia non perseverare voluit quod voluit, tale est, etc. *mss.* cum enim dicis quia quod voluit, non pervoluit, tale est, etc. *ms. S. Mich.* cum enim dicis quia quod voluit, non perseverare voluit, tale est, etc. ¹⁸⁷⁹ Quoniam ergo *mss.* Quando ergo ¹⁸⁸⁰ Habuit cum voluerit *mss.* habuit cum voluit

voluntatem quare non habuit, nisi quia non accepit? **A** Quare autem non accepit, nisi quia Deus non dedit? **MAG.** Iterum dico quia non ideo non accepit, quia Deus non dedit; sed ideo Deus non dedit quia ille non accepit. **Disc.** Hoc ostende. **MAG.** Sponte dimisit voluntatem, quam habebat ¹⁸⁸³; et sicut accepit habere ¹⁸⁸² quousque habuit; ita potuit accipere semper ¹⁸⁸⁴ tenere, quod deseruit ¹⁸⁸⁵; sed quia deseruit, non accepit. Quod ergo ideo non accepit tenere, quia deseruit ¹⁸⁸⁵, non ideo non accepit ¹⁸⁸⁶, quia Deus non dedit; sed ideo Deus non ¹⁸⁸⁷ dedit, quia ille non accepit ¹⁸⁸⁸. **Disc.** Quis non videat quia non ideo non voluit ¹⁸⁸⁹ tenere, quia deseruit, sed ideo deseruit, quia non voluit tenere? Semper enim tenenti prius est non velle tenere, quam velle deserere. Ideo enim vult aliquis deserere quod tenet, **B** quia non vult tenere. Quæro ¹⁸⁹⁰ igitur quare tenere non voluit quod tenebat, nisi quia Deus non dedit velle? **MAG.** Non semper prius est non velle tenere, quam velle deserere. **Disc.** Quando non sit ostende mihi. **MAG.** Quando aliquam rem ¹⁸⁹¹ propter se non vis tenere, sed deserere, ut carbonem ignitum in manu nuda positum: tunc forsitan prius est non velle tenere, quam velle deserere; et ideo vis deserere, quia non vis tenere. Prius enim quam teneas, non vis tenere; velle autem deserere non potes nisi cum tenes. Cum autem tenes quod non nisi propter aliud non vis ¹⁸⁹² tenere, nec nisi propter aliud ¹⁸⁹³ deserere vis; et magis vis aliud ¹⁸⁹⁴, quod non potes habere, **64** nisi deseras quod tenes: tunc velle deserere prius est, quam non velle tenere. **C** Avarus namque, cum vult tenere nummum, et nō vult panem quem nequit habere, nisi nummum det, prius vult dare, id est deserere nummum, quam non velit tenere: non enim illum ideo vult, ideo non vult tenere dare quia non vult tenere; sed ideo non vult tenere, quia ut ¹⁸⁹⁵ panem habeat necesse habet dare. Nam et antequam habeat, vult tenere et habere; et cum habet, nequaquam non vult tenere, quandiu non habet necesse deserere. **Disc.** Verum est. **MAG.** Non ergo semper est prius non velle tenere,

quam velle deserere; sed aliquando prius est, velle deserere. **Disc.** Non possum negare. **MAG.** Dico ergo ¹⁸⁹⁶ quia non ideo non voluit, cum debuit, et quod debuit quia voluntas befecit ¹⁸⁹⁷, Deo dare deficiente; sed quia ipse volendo quod non debuit, bonam voluntatem expulit mala superveniente. Quapropter non ideo non habuit bonam voluntatem perseverantem, aut non accepit, quia Deus non dedit; sed ideo Deus non dedit, quia ille volendo quod non debuit, eam deseruit, et eam deserendo non tenuit ¹⁸⁹⁸. **Disc.** Intellego quod dicis.

CAPUT IV.

Quomodo ille peccavit, et voluit similis esse Deo.

MAG. Dubitas adhuc diabolus non ideo voluisse deserere quod habebat, quia non voluit tenere; sed ideo non voluisse tenere, quia voluit deserere? **Disc.** Non dubito sic esse posse; sed nondum fecisti me certum sic esse. Prius ergo ostende quid voluit habere quod non habebat, ut vellet deserere quod tenebat, sicut in avaro monstrasti. Deinde, si nihil contradicere poterit ita esse, me non dubitare licetior. **MAG.** Peccasse illum non dubitas; quoniam a iusto Deo non potuit injuste damnari; sed quæris quomodo peccavit. **Disc.** Ita est. **MAG.** Si iustitiam perseveranter servasset, non peccasset unquam, nec miser esset. **Disc.** Ita credimus. **MAG.** Iustitiam vero nullus servat, nisi volendo quod debet; neque deserit, nisi volendo quod non debet. **Disc.** Nulli dubium. **MAG.** Volendo aliquid igitur, quod velle tunc non debebat, deseruit iustitiam; et sic peccavit. **C** **Disc.** Ita sequitur. Sed quæro quid aliud voluit, quam quod habebat. **MAG.** Quilquid habebat ¹⁸⁹⁹, debebat velle. **Disc.** Debebat vere velle quod a Deo acceperat; nec hoc volendo peccavit. **MAG.** Voluit igitur aliquid quod non habebat, nec tunc velle debebat, sicut Eva similis voluit esse diis prius quam Deus hoc vellet. **Disc.** Nec hoc ita sequi negare queo. **MAG.** Nihil autem velle poterat nisi iustitiam, aut commodum: ex commodis enim constat beatitudo, quam vult omnis rationalis natura. **Disc.** In nobis possumus hoc cognoscere, qui nihil volumus,

VARIE LECTIOES.

¹⁸⁸¹ Deus non dedit? Sed ideo Deus non dedit, quia ille non accepit. **M.** Iterum *ms. Gem. Bec. S. Mich.* Deus non dedit? **M.** Iterum ¹⁸⁸² Quam habuit *ms.* quam habebat ¹⁸⁸³ Sicut accepit habuit *ms.* sicut accepit habere ¹⁸⁸⁴ Potuit accipere et semper *ms.* potuit accipere semper tenere ¹⁸⁸⁵ Tenere quod deseruit *ms.* tenere quia deseruit ¹⁸⁸⁶ Non ideo non accepit *ms. S. Mich.* non ideo accepit ¹⁸⁸⁷ Sed Deus non *ms.* sed ideo Deus non ¹⁸⁸⁸ Non accepit. Quis non *ms.* non accepit. **D.** Quis non ¹⁸⁸⁹ Non ideo non voluit *edit. Ven.* ideo non voluit ¹⁸⁹⁰ Tenere. **D.** Quæro *ms.* tenere. Quæro ¹⁸⁹¹ Quando aliquando rem *ms.* quando aliquam rem ¹⁸⁹² Quod propter aliquid non vis *ms.* quod non nisi propter aliud non vis *ms. Cister.* quod nisi propter aliud non vis *edit. Goth.* quod non propter aliquid vis ¹⁸⁹³ Nec tamen propter aliquid *ms.* nec nisi propter aliud ¹⁸⁹⁴ Et magis vis aliquid *ms.* et magis vis aliquid ¹⁸⁹⁵ Tenere: sed quia ut *ms.* tenere: sed ideo non vult tenere, quia ut ¹⁸⁹⁶ Dic ergo *ms.* dico ergo ¹⁸⁹⁷ Voluntas deficit *ms.* voluntas defecit ¹⁸⁹⁸ *In ms. Cister. ad marginem eadem manu scripta leguntur ista:* Creavit Deus inter cæteros angelos unum, non ordinem, sed spiritum individualementem qui in sacra Scriptura Lucifer appellari solet, huncque omnibus aliis in sua creatione digniorem constituit; de eo ad beatum Job Dominus loquens dicit: *Ipse est principium viarum Dei*, id est principale inter opera Dei. Et Gregorius super eundem locum: *Deus qui cuncta creavit*, hunc eminentiorem omnibus condidit; et si æqualem (quod certum non est) super se tamen nullum habuit. Et Ezechiel de ipso dicit: *Omnis lapis pretiosus operimentum tuum*, hoc est omnes angelici spiritus tibi sibi subiecit, tibi venerationem exhibentes, et te quasi vestimentum pretiosum circumornantes. Hic ergo Lucifer quia in tanta dignitate sublimatum se vidit, et Creatori suo inordinate similis fieri voluit; irremissibiliter peccavit, et corruens infra se illius beatitudinis, quam habiturus erat si perseverasset, cum omnibus sibi in hac voluntate consentientibus, gaudia amisit ¹⁸⁹⁹ **M.** Verum quod habebat *ms. M.* Quidquid habebat

nisi quod iustum aut commodum ¹⁹⁰⁰ putamus. **MAG.** A
 Iustitiam vero volendo, peccare non potuit. **Disc.**
 Verum est. **MAG.** Peccavit ergo volendo aliquid
 commodum, quod nec habebat, nec tunc velle de-
 buit, quod tamen ad augmentum beatitudinis esse
 illi poterat. **Disc.** Palam est quoniam aliter non po-
 tuit. **MAG.** Cernis, ut puto, quia plus aliquid quam
 acceperat, inordinate ¹⁹⁰¹ volendo, voluntatem suam
 extra iustitiam extendit ¹⁹⁰². **Disc.** Aperte nunc vi-
 deo quia peccavit, et volendo quod non debuit, et
 non volendo quod ¹⁹⁰³ debuit : et palam est quia
 non ideo voluit ¹⁹⁰⁴ plusquam debuit, quia noluit
 tenere iustitiam ; sed ideo iustitiam non tenuit, quia
 aliud voluit ¹⁹⁰⁵, quod volendo illam deseruit, sicut
 in avaro, de nummo et pane monstrasti. **MAG.** At
 cum hoc voluit, quod Deus illum velle volebat, vo-
 luit inordinate similis esse Deo. **Disc.** Si Deus cogi-
 tari non potest, nisi ita solus ut nihil illi simile cogi-
 tari possit, quomodo potuit diabolus velle quod non
 potuit cogitare ? Non enim ita obtusæ mentis erat,
 ut nihil aliud simile Deo cogitari posse nesciret.
MAG. Etiam si noluit omnino par esse Deo, sed ali-
 quid minus Deo ¹⁹⁰⁶, contra voluntatem Dei, hoc
 ipso voluit inordinate ¹⁹⁰⁷ similis esse Deo, quia
 propria voluntate, quæ nulli subdita fuit, voluit ali-
 quid. Solius enim Dei esse debet, sic voluntate pro-
 pria velle aliquid, ut superiorem non sequatur vo-
 luntatem. **Disc.** Ita est. **MAG.** Non solum autem
 voluit esse æqualis Deo, quia præsumpsit habere
 propriam voluntatem ; sed etiam major voluit esse,
 volendo quod Deus illum velle volebat, quoniam **C**
 voluntatem suam supra voluntatem Dei posuit.
Disc. Satis liquet. **MAG.** Jam igitur tibi ¹⁹⁰⁸ manife-
 stum esse puto ex rationibus suprapositis diabolum
 sponte dimisisse velle quod debebat, et juste ami-
 sisse quod habebat ; quia sponte et juste voluit
 quod non habebat, et velle non debebat ¹⁹⁰⁹. **Disc.**
 Nihil puto manifestius. **MAG.** Quamvis igitur bonus
 angelus ideo accepit perseverantiam, quia Deus
 dedit, non ideo tamen malus non accepit, quia
 Deus ¹⁹¹⁰ non dedit : sed Deus ideo non dedit, quia
 ille non accepit ; et ideo non accepit, quia accipere
 noluit. **Disc.** Mihi quidem ita satisfacis ad ¹⁹¹¹ ea
 quæ quæro, ut nec in his quæ proponis, nec in
 ipsa consequentia conclusionum tuarum ullam vi-
 deam, sensu meo, titubare veritatem.

CAPUT V.

*Quod boni angeli ante casum malorum peccare
 potuerunt.*

MAG. Putasne bonos angelos similiter potuisse
 peccare, antequam mali caderent ? **Disc.** Puto ; sed
 ratione comprehendere vellem. **MAG.** Hoc certum
 habes quia si non potuerunt peccare, non potestate
 sed necessitate servaverunt iustitiam. Quare non
 magis meruerunt gratiam a Deo, quia steterunt,
 aliis cadentibus, quam quia servaverunt rationalita-
 tem ¹⁹¹², quam perdere nequiverunt. Sed nec iusti
 recte, si bene consideres, dicerentur. **Disc.** Sic
 monstrat ratio. **MAG.** Illi ergo qui ceciderunt, si
 non peccassent cum possent, tanto meliores es-
 sent quam isti ¹⁹¹³, quanto et vere essent iusti et
B gratiam a Deo mererentur. Unde sequitur quia aut
 electi homines majores et meliores erunt angelis
 bonis, aut reprobi angeli perfecte non restaurabun-
 tur, quoniam non tales erunt homines, qui pro illis
 assumuntur ¹⁹¹⁴, quales illi futuri erant. **Disc.** Hæc
 duo penitus neganda existimo. **MAG.** Potuerunt igi-
 tur ¹⁹¹⁵ boni angeli peccare, ante casum malorum ¹⁹¹⁶
 nec aliter, quam sicut ostensum est de illis qui pec-
 caverunt. **Disc.** Aliter esse posse non video.

CAPUT VI.

*Quomodo boni confirmati sunt in suo statu, et mali
 in casu suo.*

MAG. Illi itaque angeli, qui magis voluerunt iusti-
 tiam quam habebant, quam illud plus quod non ¹⁹¹⁷
 habebant, bonum quod quasi propter iustitiam,
 quantum ad voluntatem pertinuit, perdidit ;
 iustitia retribuente, acceperunt et de illo, quod ha-
 bebant, in vera securitate permanserunt. Quapropter
 adeo sunt profecti ¹⁹¹⁸, ut sint adepti ¹⁹¹⁹ quidquid
 potuerunt velle ; nec jam videant quid plus velle ¹⁹²⁰
 possint ¹⁹²¹ : et propter hoc peccare nequeunt. Illi
 vero angeli qui maluerunt illud plus, quod nondum
 Deus illis dare volebat, quam stare in iustitia, in
 qua facti erant, eadem iustitia iudicante, et illud
 propter quod illam contempserunt nequaquam obti-
 nuerunt ; et quod tenebant bonum amiserunt. Sic
 ergo distincti sunt angeli, ut adhaerentes iustitiæ
 nullum velle bonum possint, quo non **65** gaudeant ;
 et deserentes illam, nullum velle queant, quo non care-
 ant. **Disc.** Nihil pulchrius, aut iustius hac distin-
D ctione. Sed si posses dicere, vellem audire cujus-

VARIÆ LECTIONES.

¹⁹⁰⁰ Iustum et commodum *mss.* iustum aut commodum ¹⁹⁰¹ Accepit inordinate *mss.* acceperat inordinate
¹⁹⁰² Extendit *ms. Vict. 3* ostendit ¹⁹⁰³ Et nolendo quod *mss.* et non volendo quod ¹⁹⁰⁴ Quia ideo non
 voluit *mss. Vict.* quia non ideo voluit ¹⁹⁰⁵ Quia aliquid voluit *mss.* quia aliud voluit ¹⁹⁰⁶ Voluit omnino
 par esse Deo secundum aliquid minus Deo *mss.* noluit omnino par esse Dei, sed aliquid minus Deo ¹⁹⁰⁷
 Hoc voluit inordinate *mss.* hoc ipso voluit inordinate ¹⁹⁰⁸ Jam tibi *mss. Cister. Vict. S. Mich.* jam igitur
 tibi ¹⁹⁰⁹ Et velle non debebat *mss. Vict. 9 et 13* et velle quod non debebat ¹⁹¹⁰ Non ideo non accepit
 tamen malus angelus, quia Deus *ms. Vict. 13* malus tamen non ideo non accepit, quia Deus ¹⁹¹¹ Satis-
 fecisti ad *ms. S. Mich.* satisfacis ad *mss. Gem. Rec. Vict.* ita satisfacis ad ¹⁹¹² Rationalitatem *mss.*
 rationalitatem ¹⁹¹³ Quam isti *ms. Vict. 3* quam iusti ¹⁹¹⁴ Illi sumuntur *mss. Bec. Gem. Cister. S. Mich.*
 illis assumuntur *mss. Vict. 3 et 9* illis assumuntur ¹⁹¹⁵ Poterant igitur *mss.* potuerunt igitur ¹⁹¹⁶ Casum
 malorum *ms. Vict. 3* omit. malorum ¹⁹¹⁷ In *mss.* caput 6 incipit ab his verbis : M. Illi itaque illud plus
 quod non *ms. Vict. 9* illud quod plus non ¹⁹¹⁸ A Deo sunt profecti *mss.* adeo sunt profecti ¹⁹¹⁹ Ut sunt
 adepti *mss.* ut sint adepti ¹⁹²⁰ Quod plus velle *mss. Vict. Bec. Gem. S. Mich.* quid plus velle ¹⁹²¹ Possunt,
 et *mss.* possint, et

modi commodum illud fuit, quod et boni angeli A
juste volendo sic profecerunt ¹⁹²², et mali injuste
concupiscendo sic defecerunt. *Mac.* Quid illud fuerit
non video; sed quidquid fuerit, sufficit scire quia
fuit aliquid, ad quod crescere potuerunt; quod non
acceperunt, quando creati sunt, ut ad aliud suo me-
rito proficerent.

CAPUT VII.

*Quæstio, an voluntas, et ejus conversio ad quod non
debet, sit ipsum malum quod malos facit; et cur
non possit rationalis creatura per se de malo con-
verti ad bonum, sicut potest de bono ad malum.*

Disc. Et nobis nunc sufficiat lucusque de hoc
investigasse ¹⁹²³. Sed nescio quid sit ¹⁹²⁴, ut cum
me spero ¹⁹²⁵ ad finem quæstionis jam pertingere
¹⁹²⁶, tunc magis videam velut de radicibus succisa- B
rum quæstionum alias pullulantes consurgere. Ecce
enim cum manifestissime videam perversum ange-
lum nulla ratione devenire potuisse in immodera-
tam boni indigentiam, nisi propter immoderatam
concupiscentiam; non parum me movet, unde
ipsam inordinatam habuit voluntatem. Si enim bona
fuit, propter bonam voluntatem, de tanto bono ce-
cidit in tantum malum. Item: Si bona fuit, Deus
illam illi dedit; quia non nisi nihil habuit a se. Si
ergo voluit quod Deus dedit velle, quid peccavit?
Aut si a se habuit hanc voluntatem, habuit ali-
quod ¹⁹²⁷ bonum, quod non accepit. Quod si mala
est, et aliquid est; iterum occurrit quia non nisi a
Deo est, a quo est omne quod aliquid est ¹⁹²⁸. Et
similiter quæri potest quid peccavit habendo volun- C
tatem quam Deus dedit; aut quomodo potuit Deus
dare malam voluntatem. Si vero hæc mala ¹⁹²⁹ vol-
untas ab ipso diabolo fuit, et aliquid est, habuit
aliquid a se, et non est omnis essentia bona, nec
malum erit nihil, sicut solemus dicere; siquidem
mala voluntas essentia est; aut si mala voluntas
nihil est, propter nihil et ideo sine causa, tam gra-
viter damnatus est. Quod autem dico de voluntate,
hoc ipsum dici ¹⁹³⁰ potest de concupiscentia, sive
desiderio, quoniam et concupiscentia, et desiderium
voluntas est: et sicut est bona et mala voluntas, ita
est bona ¹⁹³¹ et mala concupiscentia, et bonum et
malum desiderium. Quod si dicitur quia voluntas
est aliqua essentia, et ideo bonum est aliquid; sed
conversa ad hoc, quod debet velle, fit bona volun-
tas; ad id vero, quod non debet, conversa, dicitur
voluntas mala: quidquid dixi de voluntate, video
posse dici de ipsa conversione voluntatis. Movet enim

multum me, unde ipsam perversam habuit diabolus
voluntatis conversionem, et cætera quæ de volun-
tate modo dixi ¹⁹³². Est adhuc aliud ¹⁹³³, quod valde
miror, cum considero hanc voluntatis conversio-
nem: cur, videlicet Deus talem fecerit illam natu-
ram, quam tanta excellentia sublimaverat; ut eo
quod debuit velle, posset convertere ¹⁹³⁴ volunta-
tem suam ad id quod non debuit; sed de eo quod
non debet, non possit ad id quod debet: cum multo
magis videatur ¹⁹³⁵, potestatem debuisset talis crea-
tura a tali factore accipere faciendi bonum, ad quod
facta est ¹⁹³⁶; quam faciendi malum, ad quod vi-
tandam facta est. Quod etiam in nostra natura
quæri potest, quoniam credimus nullum hominem
posse bonam voluntatem habere, nisi dante Deo;
malam vero semper habere posse, sola permissione
Dei.

CAPUT VIII.

*Quæstio proposita resolvitur. Quod voluntas, et ejus
conversio non sit ipsum ¹⁹³⁷ malum.*

Mac. Nec voluntatem, nec voluntatis conversio-
nem puto negari posse aliquid esse. Nam etsi non
sunt substantiæ, non tamen probari potest eas non
esse essentias, quoniam multæ sunt essentiæ præ-
ter illam, quæ proprie dicitur substantia. Denique
bona voluntas non magis ¹⁹³⁸ est aliquid, quam
mala voluntas; nec est ista magis malum quam illa
bonum. Non enim magis est aliquid voluntas, quæ
vult dare misericorditer, quam illa quæ vult rapere
violenter; nec magis hæc malum quam illa bonum
est. Ergo si mala voluntas est ipsum malum, quod
malus aliquis dicitur, erit et bona voluntas ipsum
bonum, quo fit aliquis bonus: sed mala voluntas
erit nihil, si est ipsum malum quod credimus esse
nihil. Bona igitur voluntas nihil erit, quoniam ipsa
non magis est aliquid, quam mala voluntas. Quare
ipsum bonum quod bonos facit non poterimus ne-
gare nihil esse, quoniam ipsum est bona voluntas
quæ nihil erit. Sed falsum esse nullus ambigit, bo-
nam voluntatem sive bonum ipsum esse nihil. Itaque
mala voluntas non est ipsum malum quod malos
facit; sicut nec bona voluntas est ipsum bonum
quod bonos facit. Hoc ipsum, quod dixi de volun-
tate, potest etiam considerari ¹⁹³⁹ in conversione
voluntatis. Non enim magis est aliquid conversio
illa quæ convertit voluntatem de rapina ad tribuen-
dum, quam est illa quæ ¹⁹⁴⁰ convertit eandem vo-
luntatem de largitate ad avaritiam; et cætera, quæ

VARIÆ LECTIONES.

¹⁹²² Volendo sic profecerunt *ms.* nolendo sic profecerunt ¹⁹²³ Investigasse *ms.* *Vict.* investigare ¹⁹²⁴ *In*
ms. *Cister.* hoc caput incipit ab his verbis: Sed nescio quid sit, etc. ¹⁹²⁵ Me sperem *ms.* *Vict.* *Cister.* me
spero ¹⁹²⁶ Jam pertingere *ms.* *Cister.* omitt. Jam ¹⁹²⁷ Habuit a se aliquid *ms.* *Vict.* et *Cister.* omitt. a se
¹⁹²⁸ A quo omne quod est, aliquid est *ms.* a quo est omne quod aliquid est ¹⁹²⁹ Si vero mala *ms.* si vero
hæc mala ¹⁹³⁰ Hoc idem dici *ms.* *Cister.* et *Vict.* hoc ipsum dici ¹⁹³¹ Ita est et bona *ms.* *Vict.* ita est bona
¹⁹³² De voluntate modo dixi *ms.* *Vict.* 13 de voluntatis conversione modo dixi ¹⁹³³ Est adhuc aliquid *ms.*
Vict. *Gem. Bec.* Est adhuc aliud ¹⁹³⁴ Possit convertere *ms.* posset convertere ¹⁹³⁵ Cum magis videatur
ms. cum multo magis videatur ¹⁹³⁶ Ad quod facta est. *edit.* *Venet. Col. et Gothica,* ad quod facta sunt ¹⁹³⁷
Conversio sit, non ipsum *ms.* conversio non sit ipsum ¹⁹³⁸ Bona non magis *ms.* bona voluntas non magis
¹⁹³⁹ Potest considerari *ms.* potest etiam considerari ¹⁹⁴⁰ Quam illa quæ *ms.* quam est illa quæ

de voluntate paulo ante dixi. Disc. Mihi quoque hoc ipsa videtur ¹⁹⁴¹ quod asseris ¹⁹⁴². Mac. Neque ergo voluntas mala, neque prava voluntatis conversio, est ipsum malum, quo angelus vel homo fit malus, et quod nihil esse dicimus: nunc bona voluntas aut bona voluntatis ¹⁹⁴³ conversio est bonum quo boni fiunt

CAPUT IX.

Quod injustitia sit ipsum malum, et sit nihil.

Disc. Quid ergo dicemus ipsum malum quod malos facit: et quid ipsum bonum quod bonos facit? Mac. Justitiam credere debemus esse ipsum bonum quo sunt boni ¹⁹⁴⁴, id est justii, et angeli, et homines; et quo ipsa voluntas bona sive justa dicitur, injustitiam vero ipsum malum esse ¹⁹⁴⁵, quod nihil aliud dicimus esse quam boni privationem, quod malos et malam voluntatem facit: et ideo eandem injustitiam non aliud esse asserimus quam privationem injustitiæ. Quandiu enim voluntas primum data rationali naturæ, et simul in ipsa datione ab ipso datore conversa, imo non conversa, sed facta recta ad hoc quod velle debuit, stetit in ipsa rectitudine, quam dicimus veritatem sive injustitiam, in qua facta est, justa ¹⁹⁴⁶ fuit. Cum vero avertit se ab eo quod debuit, et convertit se ad id ¹⁹⁴⁷ quod non debuit, non stetit in originali (ut ita dicam) rectitudine, in qua facta est? Quam cum deseruit, magnum aliquid perdidit; et nihil pro ea, nisi privationem ejus, quæ nullam habet essentiam, et quam injustitiam nominamus, suscepit.

66 CAPUT X.

Quomodo malum videatur esse aliquid.

Disc. Quod dicis malum esse privationem boni, concedo; sed nihilominus video bonum privationem esse mali. Et, sicut percipio in privatione mali aliquid aliud fieri, quod bonum dicimus, ita animadverto in privatione boni aliquid aliud fieri, quod malum nominamus ¹⁹⁴⁸. Quapropter licet quibusdam argumentis malum nihil esse probetur; quoniam malum non nisi vitium aut corruptio est, quæ nullo modo sunt nisi in aliqua essentia, et quanto magis ibi sunt, tanto magis illam redigunt in nihilum; et si eadem essentia omnino deveniat ad nihil, vitium quoque et corruptio inveniuntur

nihil: licet, inquam, sic aut alio modo probetur nihil esse malum; non potest animus meus ¹⁹⁴⁹ nisi sola fide acquiescere; si non illud mihi auferatur, quod mihi econtra probat ¹⁹⁵⁰ malum non nisi aliquid esse. Nam cum auditur nomen mali, frustra horrent corda nostra quod in hujus nominis significatione intelligunt, si nihil significatur hoc ¹⁹⁵¹ nomine. Item: Si vox hæc, scilicet ¹⁹⁵² malum nomen est; utique significativum ¹⁹⁵³ est. Si autem significativum ¹⁹⁵⁴ est, significat; sed, non nisi aliquid significat. Quomodo ergo malum est nihil, si quod significat nomen ejus ¹⁹⁵⁵, est aliquid? Denique, cum manente justitia, tanta videatur tranquillitas, tanta quies ut in multis nihil aliud videatur justitia quam quiescere a malo; sicut est castitas, patientia: recedente autem justitia, tam diversus, tam laboriosus tamque multiplex occupet animum ¹⁹⁵⁶ affectus, qui velut crudelis Dominus miserum homunculum cogat tot turpium et laboriosorum operum cura sollicitum ¹⁹⁵⁷ esse, et ipsis operibus tam graviter laborare: mirum est, si poterit ostendi nihil hæc omnia operari.

CAPUT XI [al. X].

Quod malum et nihil non possint per nomen suum probari aliquid esse, sed quasi aliquid.

Mac. Puto quia non ita es insanus ¹⁹⁵⁸ ut dicas nihil esse aliquid, cum tamen non possis negare nihil esse nomen. Quapropter si nihil non potest probari ¹⁹⁵⁹ aliquid esse, per nomen nihil, quomodo æstimas te probare malum esse aliquid, per nomen mali. Disc. Nihil agit exemplum, quod litem lite resolvit. Nam et hoc ipsum, nihil, nescio quid sit. Quapropter quoniam in manibus quæstio est de malo ¹⁹⁶⁰, quod dicis esse nihil si vis me docere, quid intelligam esse malum ¹⁹⁶¹, doce me prius quid intelligam esse nihil ¹⁹⁶²: deinde, ad alia quibus propter nomen mali dixi me moveri de eo, ut aliquid esse videatur, respondebis. Mac. Cum nequaquam differant nihil esse et non aliquid esse, quomodo dici potest quid sit quod non est aliquid ¹⁹⁶³? Disc. Si non est aliquid, quod hoc nomine significatur, non significat aliquid. Si vero non significat aliquid, non est nomen: sed utique nomen est, quanquam igitur nullus dieat nihil esse ali-

VARIE LECTIONES.

¹⁹⁴¹ Idipsum videtur *ms. Cister. S. Mich.* hoc ipsum videtur ¹⁹⁴² Ut asseris *ms. quod asseris* ¹⁹⁴³ Nec bona voluntatis *ms. Cister. Vict. 3, S. Mich.* aut bona voluntatis *ms. Vict. 13* aut bonæ voluntatis *ms. Vict. 9*, aut malæ voluntatis ¹⁹⁴⁴ Credere dicimus, ipsum bonum, quo fiunt boni *ms. credere debemus esse ipsum bonum quo sunt boni* ¹⁹⁴⁵ Ipsum malum esse *ms. Cister. omit. esse* ¹⁹⁴⁶ Facta fuit, justa *ms. Vict. S. Mich. Cister.* facta est, justa fuit ¹⁹⁴⁷ Convertit se ad id *ms. Cister. omit. se* ¹⁹⁴⁸ Dicimus *ms. Vict. Cister.* nominamus ¹⁹⁴⁹ Minus mens *ms. animus meus* ¹⁹⁵⁰ Mihi etiam probat *ms. mihi e contra probat* ¹⁹⁵¹ Significetur hoc *ms. significatur hoc* ¹⁹⁵² Hoc scilicet *ms. hæc, scilicet* ¹⁹⁵³ Utique significativum *ms. utique significativum* ¹⁹⁵⁴ Si autem significativum *ms. si autem significativum* ¹⁹⁵⁵ Nomine ejus *ms. Nomen ejus* ¹⁹⁵⁶ Occupat animum *ms. Vict. Gen. Corb. Bec. occupet animum* ¹⁹⁵⁷ Operum sollicitum *ms. operum cura sollicitum* ¹⁹⁵⁸ In *ms. incipit ab his verbis*: M. Puto quia non es insanus, etc. ¹⁹⁵⁹ Nihil potest probari *ms. Cister.* nihil potes probare *ms. nihil potes probare* ¹⁹⁶⁰ Quæstio est de malo in manibus *ms. Vict. de malo quæstio est in manibus* ¹⁹⁶¹ Docere quid si malum *ms. docere quid intelligam esse malum* ¹⁹⁶² Quid intelligam esse nihil *ms. Vict. 13* quid intelligam esse nihil ¹⁹⁶³ Quid sit, et quod non est aliquid *ms. quid sit quod non est aliquid* *ms. Vict. 3* Quid sit quod est aliquid

quid; sed semper nihil esse nihil cogamur fateri ¹⁹⁶⁶, nemo tamen potest ¹⁹⁶⁸ nomen nihili significativum esse ¹⁹⁶⁶ diffiteri. Verum, si hoc ipsum nomen non significat nihil, sed aliquid, id quod significatur, videtur non posse esse nihil, sed magis aliquid. Si ergo quod significatur non est nihil, sed aliquid, qualiter verum erit ut nihil significetur ¹⁹⁶⁷ per hoc nomen, quod est nihil? Quippe si vere nihil dicitur, vere nihil est; et idcirco non est aliquid. Quare, si quod significatur hoc nomine, non est nihil, sed aliquid (quemadmodum consequentia videtur ostendere), falso et incongrue ¹⁹⁶⁸ vocatur hoc nomine. At e contra, si secundum iudicium omnium ¹⁹⁶⁹, id quod nominatur nihil vere est nihil, nequaquam est aliquid; usquamne videtur aliquid consequentius, quam ut hoc ipsum nomen nihil significet, id est non significet ¹⁹⁷⁰ aliquid? Quid itaque est quia hoc nomen, videlicet nihil non significat ¹⁹⁷¹ nihil, sed aliquid; et non significat aliquid, sed nihil? **MAC.** Forsitan non repugnant, significare nihil et aliquid. **Disc.** Si non repugnant: aut ista vox diversa consideratione significat nihil et aliquid; aut ¹⁹⁷² invenienda res est aliqua, quæ sit aliquid, et nihil. **MAC.** Quid si utrumque inveniri potest, et diversa, scilicet significationis consideratio in hoc nomine, et eandem rem esse aliquid, et nihil? **Disc.** Utrumque vellem cognoscere. **MAC.** Constat quoniam hæc vox, scilicet nihil, quantum ad significationem, nullatenus differt ab eo quod dico, non aliquid ¹⁹⁷³. Nihil quoque hoc apertius, quam quod hæc vox, scilicet non aliquid, omnem rem penitus et omne quod est aliquid, intellectu removendum; nec omnino ullam rem, aut penitus quod aliquid sit in intellectu retinendum ¹⁹⁷⁴, sua significatione constituit. Sed quoniam remotio aliquid rei significari nullatenus potest nisi cum significatione ejus ipsius, ejus significatur remotio: nullus enim intelligit quid significet non homo, nisi intelligendo quid sit homo: necesse est ut hæc ¹⁹⁷⁵ vox quæ est, non aliquid, destruendo id quod est aliquid, significet aliquid. Quoniam vero auferendo omne quod est aliquid, nullam significat essentiam, quam in audientis intellectu retinendam constituat: idcirco vox, non aliquid, nullam rem, aut quod sit aliquid, significat. Igitur hæc vox, non aliquid, his

A diversis rationibus aliquatenus significat rem, et aliquid; et nullatenus significat rem, aut aliquid: significat enim removendo, et non significat constituendo. Hac ratione nomen, nihil, quod perimit omne quod est aliquid, et destruendo non significat nihil, sed aliquid; et constituendo non significat aliquid, sed nihil. Quapropter non est necesse, nihil esse aliquid, ideo quia nomen ejus significat aliquid ¹⁹⁷⁶, quolibet modo; sed potius necesse est nihil esse nihil, quia nomen ejus significat hoc modo aliquid. Hoc itaque modo non repugnat malum nihil esse et mali nomen esse significativum; si sic ¹⁹⁷⁷ aliquid perimendo significat, ut nullius rei sit constitutum ¹⁹⁷⁸. **Disc.** Nequeo negare nomen nihili, secundum prædictam a te rationem, aliquo modo B significare aliquid; sed satis notum est quia illud aliquid, quod isto modo hoc nomine significatur, non nominatur nihil; nec cum audimus hæc nomen, accipimus illud pro illa re ¹⁹⁷⁹, quam ita significat. Illud igitur ¹⁹⁸⁰ quæro, pro quo hoc nomen ponitur; et quod intelligimus ¹⁹⁸¹, cum ipsum audimus ¹⁹⁸²: illud, inquam, quæro, quid sit. Illud enim hoc nomen proprie ¹⁹⁸³ significat; et idcirco nomen est, quia ejus significativum est ¹⁹⁸⁴, non quia supra dicto modo negando significat aliquid: ejus quippe nomen est, pro cuius significatione inter nomina computatur, et illud vocatur nihil. Illud quæro, quomodo sit aliquid, si proprie vocatur nihil; aut qualiter sit nihil, si nomen significativum ejus significat aliquid ¹⁹⁸⁵, aut quomodo idem sit aliquid, et nihil? C Illud idem quæro de nomine mali; et de eo quod significat, et quod malum nominatur. **MAC.** Recte quæris; quia licet, supraposita ratione, malum et nihil significant aliquid, tamen quod significatur non est malum aut nihil ¹⁹⁸⁶: sed est alia ratio ¹⁹⁸⁷ qua significant aliquid, et quod significatur est aliquid; sed non vere aliquid ¹⁹⁸⁸, sed quasi aliquid. Multa quippe esse dicuntur ¹⁹⁸⁹ secundum formam, quæ non sunt secundum rem: ut, timere, secundum formam vocis, dicitur activum, cum sit **67** passivum, secundum rem. Ita quoque cæcitas dicitur aliquid, secundum formam loquendi, cum non sit aliquid, secundum rem. Sicut enim de aliquo dicimus quia visum habet, et visus est in eo; ita dicimus quia habet cæcitatem, et cæcitas est in

VARIE LECTIONES.

¹⁹⁶⁶ Nihil esse, cogamur fateri nihil *mss. Vict. Bec. Gem. Corb.* nihil esse nihil cogamur fateri ¹⁹⁶⁸ Nemo potest *mss.* nemo tamen potest ¹⁹⁶⁶ Significativum esse *mss.* significativum esse ¹⁹⁶⁷ Ut significetur *ms. Vict.* 6 ut nihil significetur ¹⁹⁶⁸ Falso et incongrue *ms. Vict.* 9. falso et incongrue ¹⁹⁶⁹ Iudicium omne *mss.* iudicium omnium ¹⁹⁷⁰ Id non significet *mss.* id est non significet ¹⁹⁷¹ Videlicet non significat *mss.* videlicet nihil non significat ¹⁹⁷² Aut aliquid: aut *mss.* et aliquid, aut ¹⁹⁷³ Dicit non aliquid *mss. et edit. Goth.* dico non aliquid ¹⁹⁷⁴ Intellectu retinendum *mss.* in intellectu retinendum ¹⁹⁷⁵ Necesse ut hæc *mss.* necesse est ut hæc ¹⁹⁷⁶ Nomen significet aliquid *mss.* nomen ejus significat aliquid ¹⁹⁷⁷ Significativum, sed si *mss.* significativum, si sic ¹⁹⁷⁸ *Hic in mss. inc. cap. 41. In titulo* Quomodo malum *mss.* Quod malum ¹⁹⁷⁹ Illud pro illa re *mss. Cister. omit.* illud et re ¹⁹⁸⁰ Illud igitur *mss. Cister.* illud vero ¹⁹⁸¹ Et quid intelligimus *mss. Vict.* et quod intelligimus ¹⁹⁸² Cum ipsum audimus *mss. Cister.* cum ipsum nomen audimus ¹⁹⁸³ Hoc nomine proprie *mss.* hoc nomen proprie ¹⁹⁸⁴ Ejus significativum est *mss.* ejus significativum est ¹⁹⁸⁵ Significativum significat nihil *mss.* significativum ejus significat aliquid *mss. S. Mich.* significativum ejus significat nihil ¹⁹⁸⁶ Significatur malum non est aut nihil *mss. Cister.* significatur, non est malum aut nihil ¹⁹⁸⁷ Sed et alia ratio *mss.* est alia ratio ¹⁹⁸⁸ Sed non vere est aliquid *mss. Cister.* sed non vere aliquid ¹⁹⁸⁹ Multa quidem dicuntur *mss.* multa quippe dicuntur

eo : cum hæc non sit ¹⁹⁹⁰ aliquid, sed potius non aliquid; et hæc habere, non sit habere aliquid, imo carere eo, quod est aliquid. Cæcitas namque non est aliud quam non visus, aut absentia visus ubi visus debet esse; non visus vero vel ¹⁹⁹¹ absentia visus non magis est aliquid, ubi visus debet esse quam ubi non debet esse. Quare cæcitas non magis est in oculo aliquid quia ibi debet esse visus, quam non visus vel absentia visus in lapide, ubi non debet esse visus. Multa quoque alia similiter dicuntur aliquid, secundum formam loquendi, quæ non sunt aliquid, quoniam sic loquimur de illis, sicut de rebus existentibus. Hoc ergo modo malum et nihil significant aliquid; et quod significatur, est ¹⁹⁹² aliquid, non secundum rem, sed secundum formam loquendi. Nihil enim non aliud significat, quam non aliquid, aut absentiam eorum quæ sunt aliquid; et malum non est aliud, quam non bonum, aut absentia boni, ubi debet et expedit esse bonum. Quod autem non est aliud, quam absentia ejus quod est aliquid, utique non est aliquid. Malum igitur vere est nihil, et nihil non est aliquid, et tamen quodammodo sunt aliquid, quia sic loquimur de his, quasi sint aliquid, cum dicimus : Nihil, vel malum fecit, aut, nihil aut malum est, quod fecit : sicut dicimus : Aliquid, vel bonum fecit, aut, aliquid vel bonum est quod fecit. Hinc est quod cum negamus omnino esse aliquid quod dicit aliquis, ita dicimus : Hoc quod dicis, nihil est. Nam hoc et quod proprie non dicuntur nisi de eo ¹⁹⁹³ quod est aliquid : et cum ita dicuntur, sicut modo dixi, non dicuntur de eo quod sit aliquid, sed quod quasi aliquid dicitur ¹⁹⁹⁴. Disc. De ratione nominis mali, qua me putabam posse probare malum esse aliquid, satisfacisti.

CAPUT XII.

Quod angelus a se non potuit habere voluntatem primam; et quod multa dicuntur posse aliena potestate, et non posse aliena impotentia.

Restat nunc ut me ad alia, quæ mihi malum esse aliquid persuadere nituntur, quid respondere valeam educeas. **MAC.** Ut veritatem rei enodare ¹⁹⁹⁵ possimus, longius ¹⁹⁹⁶ aliquantulum exordiri nos oportet; sed et opus est ut tu ea, quæ dicam, non sis contentus singula tantum intelligere, sed omnia simul memoria quasi sub uno intuitu ¹⁹⁹⁷ colligere. **Disc.** Ego quidem intentus ero quantum potero : **D** verumtamen si in aliquo tardior quam velis existero, non te me expectare pigeat, prout videris tarditatem meam expectere. **MAC.** Ponamus ergo Deum nunc facere angelum, quem velit facere beatum; et

A non simul totum, sed per partes et hactenus jam esse factum, ut jam sit aptus ad habendam voluntatem, sed nondum velit aliquid. **Disc.** Pone quod vis, et expone quod quæro. **MAC.** An ergo putas quod iste angelus per se possit velle aliquid? **Disc.** Non bene video quod dicis per se. Quod enim (sicut supra jam dixisti de omni creatura) nihil habet, quod non accepit, nihil potest per se. **MAC.** *Per se* dico, per hoc quod jam habet : ut qui habet pedes et quæ sufficiunt ¹⁹⁹⁸ ad potentiam ambulandi, potest ambulare per se; qui autem habet pedes, et non habet incolumitatem pedum non potest ambulare per se. Hoc itaque modo quæro an ille angelus, qui jam aptus est ad volendum, et nondum quidquam vult, possit per se velle aliquid? **Disc.** Puto quia potest, si aliquando vult. **MAC.** Non respondes ad interrogationem meam. **Disc.** Quomodo? **MAC.** Ego quæro de nihil volente, et de potestate quæ præcedit rem : et tu respondes de volente ¹⁹⁹⁹ et de potestate quæ fit cum re. Nam omne quod est, eo ipso quia est ²⁰⁰⁰, potest esse; non autem omne quod est, potuit esse, antequam esset ²⁰⁰¹. Cum ergo quæro utrum ille qui nihil vult, possit velle, quæro potestatem ante voluntatem, qua se possit movere ad voluntatem. Tu vero, cum respondes quia si vult potest, dicis potestatem quæ fit cum ipsa voluntate. Necessè enim est si vult, ut possit velle. **Disc.** Scio duas esse potestates : unam, quæ nondum est in re; alteram, quæ jam est in re. Sed et hoc non possum nescire, quia quidquid ita potest esse ut jam sit, si aliquando non fuit, potuit prius esse. Si enim non potuisset, nunquam esset. Bene ergo æstimo me respondisse, quia qui ideo potest velle, quia jam vult, necesse est eum prius potuisse, quam vellet. **MAC.** Putas quia quod nihil est, omnino nihil habet; et ideo nullam habet potestatem, et sine potestate omnino nihil potest. **Disc.** Hoc non possum negare. **MAC.** Æstimo quia mundus, antequam fieret, nihil erat. **Disc.** Verum dicis. **MAC.** Ergo omnino nihil potuit, nequam esset. **Disc.** Ita sequitur. **MAC.** Non ergo potuit esse, antequam esset. **Disc.** Et ego dico : Si non potuit esse, impossibile fuit ut esset aliquando. **MAC.** Et possibile, et impossibile erat, antequam esset : et quidem in cujus potestate non erat ut esset, erat impossibile; sed Deo, in cujus potestate erat ut fieret possibile erat; quia ergo Deus prius mundum potuit facere ²⁰⁰² quam fieret, ideo est mundus; non quia ipse mundus prius potuit esse. **Disc.** Rationi non possum contradicere; sed usus loquendi non consentit. **MAC.** Non est mirum.

VARIE LECTIONES.

¹⁹⁹⁰ Cum hoc non sit *ms.* cum hæc non sit ¹⁹⁹¹ Non visus, vel *ms.* non vero visus, vel ¹⁹⁹² Et quod significat, est *ms. et edit. Ven.* et quod significatur, est ¹⁹⁹³ Nam et hoc quod proprie non dicitur; non de eo *ms.* nam hoc, et quod proprie non dicuntur : nisi de eo ¹⁹⁹⁴ Quod est aliquid dicitur, et cum ita dicitur, sicut modo dixi, non dicitur, sed quasi aliquid dicitur *ms.* Quod est aliquid, et cum ita dicuntur, sicut modo dixi, non dicuntur de eo quod sit aliquid; sed quod quasi aliquid dicitur ¹⁹⁹⁵ Enodare *ms.* Vict. enucleare ¹⁹⁹⁶ Longe *ms.* longius ¹⁹⁹⁷ Uno intuitu *ms.* Cister. uno contuitu ¹⁹⁹⁸ Quæ sufficiunt *ms.* quæ sufficiunt ¹⁹⁹⁹ De voluntate et *ms.* de volente et ²⁰⁰⁰ Et ipso quod est *ms.* eo ipso quia est ²⁰⁰¹ Antequam esset *ms.* Cister. priusquam esset ²⁰⁰² Mundum facere poterat prius *ms.* prius mundum potuit facere

Multa namque in communi locutione dicuntur improprie; sed cum oportet ²⁰⁰³ medullam veritatis inquirere, necesse est impropriatatem perturbantem, quantum res expetit et possibile est, discernere. Ex qua impropriatate loquendi fit ut sæpissime dicamus rem posse, non quod illa possit, sed quoniam alia res potest; et rem, quæ potest, non posse, quoniam alia res non potest: ut, si dico; Liber potest a me scribi, utique liber nihil potest, sed ego possum scribere librum. Et cum dicimus: Iste non potest vinci ab illo, non aliud intelligimus quam ille non potest vincere istum. Hinc est quod dicimus Deum non posse aliquid sibi adversum, aut perversum; quoniam sic est potens in beatitudine et justitia, imo quoniam beatitudo et justitia non sunt illo diversa, sed unum bonum, sic est omnipotens in simplici bono ut nulla res possit quod noceat ²⁰⁰⁴ summo bono: ideo namque non potest ²⁰⁰⁵ corrumpi vel mentiri. Ita ergo quidquid non est, antequam sit sua potestate esse non potest; sed, si potest alia res facere ut sit, hoc modo aliena potestate potest esse. Quamvis autem pluribus modis dividi possit potentia vel impotentia, hoc tantum nunc tibi sufficiat quia multa dicuntur posse non sua, sed aliena potestate; et multa non posse non sua, sed ²⁰⁰⁶ aliena impotentia. De propria igitur potestate loquor, cum quæro de angelo, quem novum posuimus fieri, et hæcenus jam esse factum, ut jam aptus ²⁰⁰⁷ sit ad habendam voluntatem, sed nihil adhuc velit; an ipse possit per se velle aliquid et de ipsa mihi responde. Disc. Si jam sic aptus ²⁰⁰⁸ est ad voluntatem ut nihil illi aliud desit quam velle, non video cur per se non possit: quicumque enim aptus est ad videndum, et clausis oculis in luce positus nihil videt, potest tamen videre ²⁰⁰⁹ per se: quare ergo non volens similiter ²⁰¹⁰ non velit per se, sicut non videns habet visum et voluntatem, qua potest movere visum; nunc vero de ²⁰¹¹ illo, qui nullam habet voluntatem, loquimur. Quare, responde mihi, si qua res seipsam movet de non velle ad velle, utrum sic ipsa ²⁰¹² velit movere. **68** Disc. Si dixero quia moveatur non volens, consequens erit ut non a se sed ab alio moveatur, nisi forte si quis subito claudit oculos ad ictum venientem, aut si cogitur quis aliquo incommodo, ut velit quod prius non volebat. Nescio enim an tunc ²⁰¹³ prius se velit movere ad **D** hanc voluntatem. **MAG.** Nullus cogitur vel timore vel sensu alicujus incommodi, nec attrahitur amore ali-

A cujus commodi ad volendum aliquid, nisi qui prius habet naturalem voluntatem vitandi incommodum aut habendi commodum; quia voluntate se movet ad alias voluntates. **Disc.** Negare nequeo. **MAG.** Dic ergo quia quidquid se movet ad volendum, prius se vult ita movere. **Disc.** Ita est. **MAG.** Quod ergo nihil vult, nullo modo potest se movere ad volendum. **Disc.** Non possum contradicere. **MAG.** Restat igitur ut ille angelus, qui jam aptus factus est ad habendam voluntatem, sed tamen nihil vult, non possit habere primam voluntatem a se. **Disc.** Necesse est fateri me quia nihil potest per se velle, qui nihil vult. **MAG.** Beatus autem non potest esse, si non vult beatitudinem. Dico autem nunc ²⁰¹⁴ beatitudinem, non beatitudinem cum justitia, sed quam volunt omnes, **B** etiam injusti. Omnes quippe volunt bene sibi esse. Excepto namque hoc, quod omnis natura bona dicitur; duo bona et duo his ²⁰¹⁵ contraria mala usu dicuntur: unum bonum est, quod ²⁰¹⁶ dicitur justitia, cui contrarium malum ²⁰¹⁷ est, injustitia; alterum bonum est, quod mihi videtur posse dici commodum; et huic malum opponitur incommodum. Sed justitiam quidem non omnes volunt, neque omnes fugiunt injustitiam; commodum vero non solum omnis rationalis natura, sed et omne ²⁰¹⁸ quod sentire potest, vult; et vitat incommodum. Nam nullus vult, nisi quod aliquo modo putat sibi commodum. Hoc igitur modo, bene sibi esse omnes volunt, et male sibi esse nolunt. De hac beatitudine nunc dico, quia ²⁰¹⁹ nullus potest esse beatus qui non vult beatitudinem. Nullus namque beatus, potest esse aut habendo quod non vult, aut non habendo quod vult. **Disc.** Non est negandum. **MAG.** Nec beatus esse debet ²⁰²⁰ qui non vult justitiam. **Disc.** Nec hoc minus concedendum.

CAPUT XIII.

Quod accepta sola voluntate beatitudinis, nec aliud posset velle, nec illam non velle; et quidquid vellet ²⁰²¹, non esset justa vel injusta voluntas.

MAG. Dicamus ergo Deum illi dare primum solam beatitudinis voluntatem, et videamus an idcirco quia accepit aliquam voluntatem, jam ipse se possit movere ad volendum aliud quam quod accepit velle. **Disc.** Prosequere quod incepisti: ego enim paratus sum intelligere. **MAG.** Constat quia nondum vult aliud quam beatitudinem; quia non aliud accepit velle. **Disc.** Verum est ²⁰²². **MAG.** Quæro ergo a te an possit se movere ad aliud volendum. **Disc.**

VARIÆ LECTIONES.

²⁰⁰³ Sed tamen oportet *ms.* sed cum oportet. ²⁰⁰⁴ Quæ noceat *ms.* quod noceat. ²⁰⁰⁵ Ideo non potest *ms.* ideo namque non potest. ²⁰⁰⁶ Non posse sua sed *ms.* *Vict. S. Mich.* non posse non sua sed. ²⁰⁰⁷ Ut et aptus jam *ms.* *Vict.* ut aptus *ms. Cister.* ut jam aptus. ²⁰⁰⁸ Si jam sit aptus *ms.* si jam sic aptus. ²⁰⁰⁹ Potest tamen videre *ms.* *Vict. omit.* tamen. ²⁰¹⁰ Non volens simpliciter *ms.* non volens similiter. ²⁰¹¹ Nos vero de *ms.* nunc vero de. ²⁰¹² Ut sic ipsa *ms.* utrum sic ipsa. ²⁰¹³ Enim tunc *ms.* enim an tunc. ²⁰¹⁴ Dico enim nunc *ms.* *Vict. Gem. Bec. Corb.* Dico autem nunc. ²⁰¹⁵ Dividitur in duo bona et duo his *ms.* dicitur. Duo bona, et duo his. ²⁰¹⁶ Bonum, et quod *ms.* bonum est quod. ²⁰¹⁷ Contrarium malum *ms.* contrarium est malum. ²⁰¹⁸ Sed et omne *ms.* *Cister.* sed etiam omne. ²⁰¹⁹ Nunc dico quia *ms.* *Cister.* non dico quia. ²⁰²⁰ Beatus esse potest *ms.* beatus esse debet. ²⁰²¹ Quidquid vellet *ms. Vict.* 9 quidquid non vellet. ²⁰²² M. Constat quia nondum aliud accepit velle. **D.** Unde est *ms.* **M.** Constat quia nondum vult aliud quam beatitudinem, quia non aliud accepit velle. **D.** verum est

Nequeo videre quomodo se moveat ad volendum aliud quam beatitudinem, qui aliud non ²⁰²² vult. Nam si vult se movere ad aliud volendum, vult utique aliud ²⁰²³. **MAG.** Sicut ergo, nulla voluntate adhuc data, nihil poterat per se velle ²⁰²⁴, ita, sola voluntate beatitudinis accepta, nullam aliam a se potest habere voluntatem. **Disc.** Ita est. **MAG.** Nonne si putat prodesse aliquid ad adipiscendam beatitudinem, potest se movere ad volendum illud? **Disc.** Dubito quid respondeam, nam si non potest, non video quomodo velit ²⁰²⁵ beatitudinem qui non potest velle quo se adipisci posse beatitudinem putat; si vero potest, non intelligo quomodo non possit velle aliud. **MAG.** Qui vult aliquid non propter rem quam videtur velle, sed propter aliud, quid proprie iudicandus est velle? an aliud quod dicitur velle, an illud propter quod vult? **Disc.** Illud utique ²⁰²⁷, propter quod vult, videtur ²⁰²⁸ velle. **MAG.** Qui ergo vult aliquid propter beatitudinem, non aliud vult quam beatitudinem: quare potest et quod putat prodesse ad beatitudinem, et solam beatitudinem velle. **Disc.** Satis est planum. **MAG.** Quæro adhuc an accepta hac sola voluntate possit non velle beatitudinem. **Disc.** Non potest utrumque simul et velle, et non velle. **MAG.** Verum est. Sed non hoc quæro, sed quæro an possit deserere hanc voluntatem, et movere se de velle ad non velle beatitudinem? **Disc.** Siquidem hoc facit nolens, non ipse facit; si vero volens ²⁰²⁹, aliud vult quam beatitudinem; sed non vult aliud; quare manifestum puto quia nullatenus potest per se non velle id quod solum ²⁰³⁰ accepit velle. **MAG.** Bene intelligis. Sed responde mihi adhuc: Si potest non velle ²⁰³¹ beatitudinem, quanto majorem eam intelliget qui nihil nisi beatitudinem vult et non potest non velle ²⁰³² beatitudinem? **Disc.** Si non tanto magis vellet beatitudinem quanto meliorem ac majorem illam putaret, aut omnino non vellet beatitudinem ²⁰³³, aut vellet aliquid aliud propter quod meliorem nollet; sed dicimus quia illam vult, et non aliud. **MAG.** Vult ergo esse beatus quanto altius hoc esse posse cognoscit. **Disc.** Procul dubio vult. **MAG.** Ergo vult similis esse Deo. **Disc.** Nihil apertius. **MAG.** Quid tibi videtur? an esset injusta ²⁰³⁴ voluntas, si hoc modo similis vellet esse Deo? **Disc.** Nec justam volo dicere, quia vellet quod non conveniret; nec injustam, quia ex necessitate vellet. **MAG.** At eum qui vult beatitudinem solam, commoda

tantum velle posuimus. **Disc.** Ita est. **MAG.** Si ergo ille ²⁰³⁵, qui nihil vellet nisi commoda, non posset habere majora et veriora, velletne minora quibuscunque uti posset? **Disc.** Imo non posset non velle quamlibet infima, si majora ²⁰³⁶ non posset. **MAG.** Nonne, cum vellet commoda infima et immunda, quibus irrationabilia animalia delectantur, esset eadem voluntas injusta et vituperabilis? **Disc.** Quomodo injusta aut reprehendenda voluntas esset; quia vellet, quod non posse non velle accepisset ²⁰³⁷? **MAG.** Voluntatem tamen ipsam, sive cum vult summa commoda, sive cum vult infima, constat esse opus et donum Dei, sicut est vita aut sensibilitas, et non esse in ea ²⁰³⁸ justitiam sive injustitiam. **Disc.** Non est dubium. **MAG.** Ergo in quantum essentia est bonum, aliquid est; quantum vero ad justitiam pertinet sive injustitiam, nec bona nec mala est. **Disc.** Nihil clarius. **MAG.** Sed non debet esse beatus, si non habet justam voluntatem; imo non potest perfecte nec laudabiliter esse beatus, qui vult quod nec potest, nec debet esse. **Disc.** Multum patet.

CAPUT XIV.

Quod similiter sit, si sola accepta est voluntas rectitudinis: et idcirco utramque voluntatem accepit simul ut et justus ²⁰³⁹, et ut beatus esset.

MAG. Consideremus ergo de justitiæ voluntate. Si daretur eidem angelo velle solum quod eum velle conveniret, an posset aliud velle; aut si posset ²⁰⁴⁰ non velle per se, quod accepisset velle? **Disc.** Omnino quod vidimus in voluntate beatitudinis, necesse est in hac quoque voluntate evenire. **MAG.** Ergo nec justam, nec injustam haberet voluntatem. Sicut enim ibi non esset voluntas injusta, si vellet inconvenientia. Quoniam hoc non posset non velle; ita hic si vellet inconvenientia, non idcirco ²⁰⁴¹ esset justa voluntas; quoniam sic hoc accepisset, ut non posset aliter velle. **Disc.** Ita est. **MAG.** Quoniam ergo nec solummodo ²⁰⁴² volendo beatitudinem, nec solummodo volendo ⁶⁹ quod convenit, cum ex necessitate sic velit, justus vel injustus potest appellari; nec potest nec debet esse beatus nisi velit, et nisi juste velit: necesse est ut sic faciat Deus utramque voluntatem in illo convenire, ut et beatus esse velit, et juste velit: quatenus ²⁰⁴³ addita justitia sic temperet voluntatem beatitudinis, et resecet voluntatis excessum, et excedendi non amputet potestatem, ut, cum per hoc quia volet ²⁰⁴⁴ beatus esse, modum pos-

VARIE LECTIONES.

²⁰²² Quia aliud non *ms.* qui aliud non ²⁰²⁶ Vult utique aliud *ms. Cister. omit.* utique ²⁰²⁸ Nihil poterat se velle *ms.* Nihil poterat per se velle ²⁰²⁶ Quod velit *ms.* quomodo velit ²⁰²⁷ Illud itaque *ms.* illud utique ²⁰²⁸ Quod vult videtur *ms.* quod videtur ²⁰²⁹ Si vero volens, aliud vult *ms. Vict. 9* si vero facit volens, vult aliud ²⁰³⁰ Ad quod solum *ms.* id quod solum ²⁰³¹ Si non potest non velle *ms. Gem. Corb. Bec.* si potest velle *ms. Vict. Cister. S. Mich.* si potest non velle ²⁰³² Non potest nisi velle *ms.* non potest non velle ²⁰³³ Omnino si vellet beatitudinem, aut vellet aliud *ms.* omnino non vellet beatitudinem, aut vellet aliquid aliud ²⁰³⁴ An esset justa *ms.* an esset injusta ²⁰³⁵ Posuimus si ergo ille *ms.* posuimus D. Ita est. M. Si ergo ille ²⁰³⁶ Nec vellet quælibet infima, sic majora *ms.* non velle quamlibet infima, si majora ²⁰³⁷ Non posse velle accepisset *ms.* non posse non velle accepisset ²⁰³⁸ Aut non esse in eo *ms.* et non esse in ea *ms. Cister.* et non esse in eo ²⁰³⁹ Et ut justus *ms.* ut et justus ²⁰⁴⁰ Aut si non posset *ms.* aut si posset ²⁰⁴¹ Inconvenientia, nec idcirco *ms.* inconvenientia, quoniam hoc non posset non velle, ita hic si vellet convenientia, non idcirco ²⁰⁴² Aliter velle. Quoniam ergo nec solummodo *ms.* aliter velle D. Ita est. M. Quoniam ergo solummodo ²⁰⁴³ Esse velit. Quatenus *ms.* esse velit, et juste velit, quatenus ²⁰⁴⁴ Per hoc quod volet *ms.* per hoc quia volet

sit excedere; per hoc quia juste volet ²⁰¹⁵, non velit A excedere: et sic justam habens beatitudinis voluntatem, possit et debeat esse beatus: qui non volendo quod non debet velle, cum tamen possit, mereatur ut quod velle non debet, nunquam velle possit; et semper tenendo justitiam per moderatam voluntatem nullo modo indigeat; aut si deseruerit justitiam per immoderatam voluntatem, omni modo indigeat ²⁰¹⁶. Disc. Nihil convenientius cogitari potest. **MAG.** Memento quia, cum superius considerabamus solam beatitudinis voluntatem sine hac meta, quam addidimus, ut sub Deo se coerceat, dicebamus in ea non esse justitiam vel injustitiam, quidquid vellet. **Disc.** Bene memini.

CAPUT XV [at., XIV].

Quod justitia sit aliquid.

MAG. An putas aliquid ²⁰¹⁷ esse quod additum eidem voluntati temperat illam ²⁰¹⁸, ne plus velit ²⁰¹⁹ quam velle oportet, et expedit? **Disc.** Nullus intelligens, nihil hoc esse putabit. **MAG.** Hoc, satis credo, animadvertis non aliud esse quam justitiam. **Disc.** Nihil aliud cogitari potest. **MAG.** Certum est igitur justitiam esse aliquid. **Disc.** Imo valde aliquid bonum. **MAG.** Antequam acciperet justitiam hanc, voluntas illa debebat velle et non velle secundum justitiam? **Disc.** Non debebat quod ideo non habebat ²⁰²⁰, quia non acceperat. **MAG.** Postquam autem accepit ²⁰²¹: non dubitas debere, nisi aliqua violentia amittat? **Di c.** Semper eam huic debito alligatam puto, sive teneat quod accepit sive sponte deserat. **MAG.** Recte judicas ²⁰²². Sed quid, si voluntas eadem justitiam tam utiliter et tam sapienter additam sibi, nulla indigentia et nulla violentia cogente, deserat, utendo sponte sua potestate, id est plus volendo quam debeat? An remanebit aliquid aliud cum ipsa voluntate, quam quod prius considerabamus ante additionem justitiæ? **Disc.** Quoniam ²⁰²³ nihil aliud est additum quam justitia, separata justitia nihil aliud certum est remanere quam quod prius erat, nisi quia debitricem fecit eam accepta justitia, et quasi quædam pulchra vestigia sui reliquit derelicta eadem justitia. Eo enim ipso, quo debitrix justitiæ permanet, monstratur honestate justitiæ fuisse decorata. Sed et hoc satis justum est, ut quod semel accepit justitiam, eam semper debeat ²⁰²⁴, nisi violenter amiserit. Et certe multum dignior natura probatur, quæ vel ali-

quando habuisse et semper habere ut habeat tam honestum bonum convincitur ²⁰²⁵, quam quæ hoc ²⁰²⁶ ipsum non habere nec debere aliquando cognoscitur. **MAG.** Bene consideras: sed adde huic tuæ sententiæ, quia quanto natura, quæ hoc habuit ²⁰²⁷ et debet, monstratur laudabilior, tanto persona, quæ non habet quod debet, convincitur vituperabilior. **Disc.** Vehementer assentio. **MAG.** Discernere mihi bene, quid ibi monstret ²⁰²⁸ naturam laudabilem, et quid faciat personam vituperabilem. **Disc.** Habuisse vel debere monstrat naturalem dignitatem, et non habere facit personalem inhonestatem. Debere enim ²⁰²⁹, factum est ab eo qui dedit; non habere vero, factum est ab ipso ²⁰³⁰ qui deseruit. Ideo namque debet, qui accepit; ideo vero non habet, quia deseruit ²⁰³¹. **MAG.** Non ergo reprehendis ²⁰³² in ipsa voluntate, quæ non stetit in justitia, debere justitiam; sed non habere justitiam. **Disc.** Omnino nihil aliud ibi reprehendo quam absentiam justitiæ, sive non habere justitiam. Nam, sicut jam dixi, debere, decorat ²⁰³³; non habere vero, deturpat; et quo magis illud decet, eo magis istud dedecet: imo, non ob aliud voluntatem illam deturpat ex propria culpa non habere, quam quia illam decorat ex bonitate dantis debere habere ²⁰³⁴. **MAG.** Nonne jam voluntatem ipsam, quæ non habet justitiam, quam debet habere, judicas injustam, et in illa esse injustitiam? **Disc.** Quis non ita judicet? **MAG.** Si non esset injusta, nec esset in illa injustitia; puto quia nihil in ea reprehenderes. **Disc.** Nihil omnino. **MAG.** Ergo nihil aliud in ea reprehendis quam injustitiam, et quia injusta est. **Disc.** Non possum aliud quidquam in ea reprehendere. **MAG.** Si ergo nihil aliud ibi reprehendis quam absentiam justitiæ, et illam non habere justitiam, sicut paulo ante dixisti; et iterum verum est quia nihil aliud reprehendis in ea, quam in illa esse injustitiam, sive illam esse injustam; palam est quia non aliud in illa esse injustitia aut esse injustam, quam absentia justitiæ aut non habere justitiam. **Disc.** Nullo modo possunt hæc esse diversa. **MAG.** Sicut igitur absentia justitiæ et non habere justitiam, nullam essentiam habet ²⁰³⁵, ita injustitia, et esse injustum, nullum habet esse ²⁰³⁶, et idcirco non est aliquid, sed nihil. **Disc.** Non est consequentius aliquid. **MAG.** Memento etiam jam constare quia recedente justitia, excepto debito justitiæ, nihil aliud illi remansit ²⁰³⁷ quam quod ha-

VARIÆ LECTIONES.

²⁰¹⁵ Per hoc quod juste volet, non volet *mss.* per hoc quia juste volet, non velit ²⁰¹⁶ Omnino indigeat *mss. Vict. Gem. Bec. Corb.* omni modo indigeat ²⁰¹⁷ *M.* An putas aliquid, etc. *hic incipit caput 15. in mss.* ²⁰¹⁸ Temperet illam *mss. Vict.* temperat illam ²⁰¹⁹ Ne plus velit *ms. Vict.* 5 nec plus velit ²⁰²⁰ Ideo non debebat *mss.* ideo non habebat ²⁰²¹ Postquam autem accepit *mss.* postquam autem accepit ²⁰²² Recte asseris *mss. Vict. Cister.* Recte judicas ²⁰²³ Justitiæ? Quoniam *mss.* justitiæ. *D.* Quoniam ²⁰²⁴ Justitiam, servare eam semper debeat *mss. Cister. Gem. Bec. Corb. omitt.* servare ²⁰²⁵ Communiter *mss.* convincentur *mss. S. Mich.* convinceretur ²⁰²⁶ Quam quia hoc *mss.* quam quæ hoc ²⁰²⁷ Habuit, quod debet *mss.* habuit et debet ²⁰²⁸ quid tibi monstret *mss.* quid tibi monstret ²⁰²⁹ Habere enim *mss.* debere enim ²⁰³⁰ Non habere, factum ab ipso *mss.* non habere vero, factum est ab ipso ²⁰³¹ Quia deseruit *mss. Vict. Cister.* quia dereliquit ²⁰³² Reprehendas in *mss.* reprehendis in ²⁰³³ Habere decorat *mss.* debere decorat ²⁰³⁴ Dantis habere debere *mss. Gem. Bec. Corb. Vict.* dantis debere habere ²⁰³⁵ Essentiam habent *mss. Gem. Bec. Corb. Vict.* essentia habet ²⁰³⁶ Nullum habent esse *ms. Cister.* nullum habet esse ²⁰³⁷ Ibi remansit *mss.* Ibi remansit

bebat ante susceptam justitiam. Disc. Constat utique. A

MAG. At injusta non erat, nec injustitiam habebat, antequam haberet justitiam. Disc. Non. MAG. Ergo, aut recedente justitia ²⁰⁶⁸, non est in illa injustitia, nec est injusta; aut nihil est injustitia, vel esse injustum. Disc. Non potest videri aliquid magis necessarium. MAG. At injustitiam illam habere, et esse injustam, post desertam justitiam concessisti. Disc. Imo non possum non videre. MAG. Nihil igitur est injustitia, vel esse injustum. Disc. Credentem me fecisti scire quod nesciens credebam.

CAPUT XVI.

Quod injustitia non sit ²⁰⁶⁹, nisi absentia debitæ justitiæ.

MAG. Æstimo te jam cognoscere, cum ²⁰⁷⁰ injustitia non sit aliud quam absentia justitiæ, nec injustum esse aliud quam non habere justitiam, cur non ante datam, sed post derelictam justitiam, eadem absentia justitiæ vocetur injustitia, et non habere justitiam, sit injustum esse, et sit utrumque reprehensibile: non enim propter aliud, nisi quia non dedecet abesse justitiam, nisi ubi debet esse. Sicut enim virum, qui nondum debet habere barbam, non dedecet non habere, cum vero jam debet habere, indecorum est non habere, ita naturam, quæ non debet habere justitiam, non deformat non habere; illam vero, quæ habere debet, dehonestat non habere: et quanto magis debere habere ²⁰⁷¹, virilem ostendit naturam ²⁰⁷², tanto magis non habere, foedat virilem figuram. Disc. Sufficenter video injustitiam non esse, nisi absentiam justitiæ, ubi debet esse justitia.

CAPUT XVII [al., XVI].

Cur desertor angelus non possit redire ad justitiam.

MAG. Cum posuimus ²⁰⁷³ solam voluntatem beatitudinis præfato angelo dari ²⁰⁷⁴, vidimus eum nihil potuisse **70** velle aliud. Disc. Aperte vidimus quod dicis. MAG. An modo, derelicta justitia et remanente illa sola ²⁰⁷⁵ voluntate, quæ prius fuerat, beatitudinis, potest idem desertor ad voluntatem justitiæ redire per se ad quam non potuit, antequam daretur, venire? Disc. Sed modo multo minus: tunc enim conditione naturæ non poterat habere; nunc vero merito quoque culpæ non debet habere. MAG. Nullo ergo modo potest habere justitiam a se, cum non habet justitiam; quia nec antequam eam accipiat ²⁰⁷⁶, nec postquam eam deseruit ²⁰⁷⁷. Disc. Non debet aliquid habere a se.

CAPUT XVIII [al., XVII].

Quomodo malus angelus se fecit injustum, et bonus se justum: et quod malus sic debet Deo gratias pro bonis, quæ accepit, et deseruit; sicut bonus, qui servavit accepta.

MAG. Nonne aliquo modo ²⁰⁷⁸, vel cum haberet ²⁰⁷⁹, potuit ipse sibi dare justitiam? Disc. Quomodo potuisset? MAG. Pluribus modis dicimur facere: dicimur enim facere aliquid, cum esse facimus rem; et cum facere possumus ut non sit, et non facimus. Hoc itaque modo potuit ipse sibi dare justitiam, quia potuit sibi auferre eam, et potuit non auferre: quomodo ille, qui stetit in veritate in qua factus est, non fecit, cum potuit, ut eam non haberet; et ita eam ipse sibi dedit, et totum hoc a Deo accepit: ab eo enim acceperunt ambo ²⁰⁸⁰ habere, et posse tenere, et posse deserere. Hoc ultimum ideo Deus dedit ut possent sibi dare aliquo modo justitiam. Si enim nullo modo eam sibi possent auferre, nullo modo possent sibi dare. Qui ergo hoc modo sibi dedit eam, hoc ipsum a Deo accipit ut sibi eam daret ²⁰⁸¹. Disc. Video quia non auferendo potuerunt sibi dare justitiam; sed alter sibi dedit, alter sibi abstulit. MAG. Vides ergo Deo parem eos debere gratiam ²⁰⁸², quantum ad ²⁰⁸³ bonitatem ipsius, nec diabolus ideo minus debere Deo reddere, quod Dei est; quia sibi abstulit quod Deus dedit, et noluit accipere quod Deus obtulit. Disc. Video. MAG. Semper igitur debet Deo gratias agere malus angelus pro beatitudine quam sibi abstulit; sicut bonus pro ea quam sibi ipse dedit. Disc. Verissimum est. MAG. Æstimo quia animadvertis Deum nullo modo posse facere injustum, nisi injustum non faciendo justum, cum possit ²⁰⁸⁴. Nam ante acceptam justitiam nullus est justus, vel injustus; et nullus post acceptam justitiam sit injustus, nisi sponte deserta justitia. Sicut ergo bonus angelus fecit se justum, non auferendo sibi justitiam, cum potuit, ita Deus malum angelum facit injustum ²⁰⁸⁵, non reddendo ei justitiam, cum possit. Disc. Facile cognoscitur.

CAPUT XIX.

Quod voluntas, in quantum est, bonum sit; et nulla res malum sit ²⁰⁸⁶.

MAG. Redeamus ad considerationem voluntatis; et reminiscamur quod consideramus, voluntatem scilicet beatitudinis, quidquid velit, non esse malum, sed esse bonum aliquod ²⁰⁸⁷, antequam acci-

VARIÆ LECTIONES.

²⁰⁶⁸ Aut recedente injustitia *mss. S. Mich.* aut recedente justitia ²⁰⁶⁹ Non injustitia sit *mss.* injustitia non sit ²⁰⁷⁰ Etiam te cognoscere jam, quod cum *mss. Vict. Gem. Bec. Corb.* te jam cognoscere cum justitia ²⁰⁷¹ Debet habere *mss. Vict. Gem. Bec. Corb.* debere habere ²⁰⁷² Virilem ostendit naturam *ms. Vict.* 9 virilis ostendit natura ²⁰⁷³ Cum possumus, etc. *mss. et edit. Goth.* Cum posuimus, etc. *hic incipit caput 17.* ²⁰⁷⁴ Angelo dare *mss. et edit. Goth.* Angelo dari ²⁰⁷⁵ Illa solum *mss.* illa sola ²⁰⁷⁶ Eam accepit. *mss.* accipiat ²⁰⁷⁷ Eam deserit *mss. omit.* eam ²⁰⁷⁸ Nonne aliquo modo, etc. *in mss. hic incipit caput 18.* ²⁰⁷⁹ Cum ipse haberet *ms. Cister. omit.* ipse ²⁰⁸⁰ Acceperunt ambo *mss. et edit. Goth.* acceperunt ambo ²⁰⁸¹ In *mss. continuatur præcedens caput* ²⁰⁸² Eos habere gratiam *mss. et edit. Goth.* eos debere gratiam ²⁰⁸³ Quantum ad *ms. S. Mich.* quantum ad ²⁰⁸⁴ Deus injustum facit, quando non facit justum, quem justum facere potest. *mss. et edit. Goth. omit. hæc omnia* ²⁰⁸⁵ Malum angelum, angelum facit injustum *mss. Vict. Bec. Gem. Corb.* malum angelum facit injustum ²⁰⁸⁶ In quantum sit, bonum est, et nulla res mala sit *mss.* in quantum est, bonum sit, et nulla res malum sit ²⁰⁸⁷ Esse bonum aliquod *mss. Vict. Cist.* esse bonum aliquod

piat justitiam. Unde consequitur quia cum deserit acceptam justitiam (si eadem essentia est, quæ prius erat) bonum est aliquod ²⁰⁸⁸, quantum ad hoc quod est; quantum vero ad hoc quia justitia quæ fuit in illa, non est, dicitur mala et injusta. Nam si velle Deo similem esse, malum esset, Filius Dei non vellet similis esse Patri: aut velle quaslibet infimæ voluptates, esset malum; mala diceretur voluntas brutorum animalium. Sed nec voluntas Filii Dei est mala, quia est justa; nec voluntas irrationalis mala dicitur, quia non est injusta. Unde sequitur nullam voluntatem esse malum, sed esse bonum in quantum est, quia opus Dei est; nec nisi in quantum est injusta, malam esse ²⁰⁸⁹: et quoniam nulla res mala dicitur, nisi mala voluntas, aut propter malam voluntatem, ut malus homo, et mala actio: nihil est apertius quam nullam rem esse malum ²⁰⁹⁰, nec aliud esse malum quam absentiam justitiæ derelictæ in voluntate, aut in aliqua re propter malam voluntatem.

CAPUT XX.

Quomodo Deus faciat malas et voluntates ²⁰⁹¹ et actiones: et quomodo accipiantur ab eo.

Disc. Sic tua disputatio veris, et necessariis apertisque rationibus concatenatur ut nulla ratione, quod dicis, dissolvi posse videam: nisi quia video aliquid ²⁰⁹² consequi, quod nec dici debere ²⁰⁹³ credo, nec quomodo non sit ²⁰⁹⁴ si vera sunt quæ dicis, non video. Nam si velle esse similem Deo, non nihil, nec malum, sed quoddam bonum est; nonnisi ab eo, a quo est omne quod est ²⁰⁹⁵, haberi potuit. Si ergo angelus non habuit quod non accepit, quod habuit, ab illo accepit a quo habuit. Quid autem ab illo accepit, quod ille non dedit? Quare se habuit velle esse similem Deo, ideo habuit, quia Deus dedit. Mac. Quid mirum, si quemadmodum Deus dicitur inducere ²⁰⁹⁶ in tentationem, quando non liberat ab ea ²⁰⁹⁷, ita fatemur cum dare voluntatem malam, non prohibendo eam cum potest: præsertim, cum potestas volendi quidlibet ²⁰⁹⁸ nonnisi ab illo sit? Disc. Hoc modo non videtur esse inconveniens. Mac. Si ergo datio non est sine acceptione: quemadmodum non inusitate dicitur dare, et qui sponte concedit, et qui non approbando permittit, ita non incongrue accipere dicitur, et qui concessa suscipit, et qui illicita præsumit. Disc. Nec incongruum, nec inusitatum mihi videtur quod dicis. Mac. Quid ergo dicimus contra veritatem, si dicimus cum diabolus voluit quod non debuit, hoc illum et a Deo accepisse, quia Deus permisit; et non accepisse, quia ille non

A consensit? Disc. Nihil hic repugnare ²⁰⁹⁹ videtur veritati. Mac. Cum igitur diabolus convertit voluntatem ad quod non debuit, et ipsum velle, et ipsa conversio fuit aliquid; et tamen nonnisi a Deo et de Dei voluntate aliquid habuit, quoniam nec velle aliquid, nec movere potuit voluntatem, nisi illo permittente, qui fecit omnes ²¹⁰⁰ naturas substantiales et accidentales, universales et individuas ²¹⁰¹. In quantum enim voluntas, et conversio, sive motus voluntatis est aliquid, bonum est, et Dei est; in quantum vero justitia caret, sine qua esse non debet, non simpliciter malum, sed aliquid malum est: et quod malum est, non Dei, sed volentis, sive moventis voluntatem ²¹⁰² est. Simplex quippe malum, est injustitia; quoniam non est aliud quam malum, quod nihil est. Aliquid vero ²¹⁰³ malum est natura, in qua est injustitia, quia est aliquid et aliud quam injustitia, quæ malum et nihil est. Quare quod aliquid est, a Deo fit, et Dei est; quod vero nihil est, id est malum, ab injusto fit, et ejus est. Disc. Quod quidem Deus naturas rerum omnium faciat, fatendum est; quod vero singulas actiones perversarum voluntatum, velut ipsum pravum motum voluntatis, quo ipsa mala voluntas se movet, faciat, quis concedat? Mac. Quid mirum, si dicimus Deum facere singulas actiones, quæ sunt mala voluntate, cum fateamur ²¹⁰⁴ eum facere singulas substantias, quæ sunt injusta voluntate et inhonesta actione? Disc. Non habeo quid contradicam: quippe nec negare possum vere aliquid esse ²¹⁰⁵ quamlibet actionem; nec fateri volo non fieri a Deo, quod vere aliquam habet essentiam. Neque ista tua ratio ullo modo accusat Deum, aut excusat diabolus: sed omnino Deum **71** excusat, et diabolus accusat. Sed vellem scire utrum idem desertor angelus ista de se præsciverit.

CAPUT XXI.

Quod malus angelus non potuit præscire se casurum esse.

Mac. Cum quæris utrum ille angelus, qui non stetit in veritate, præsciverit se esse casurum ²¹⁰⁶, discernendum est de qua scientia dicas. Nam si de illa scientia quæritur, quæ non est nisi ²¹⁰⁷ cum certa ratione aliquid intelligitur, omnino respondeo non posse sciri ²¹⁰⁸ quod potest non esse. Quod enim non esse potest esse nequaquam certa potest colligi ratione. Quapropter constat illum nullatenus potuisse præscire casum suum, quem necesse non erat esse futurum ²¹⁰⁹. Ponamus enim non fuisse futurum casum illum; an itaque putas præsciri potuisse, si fu-

VARIE LECTIONES.

²⁰⁸⁸ Erat bonum aliquid. *mss.* erat, bonum est aliquid ²⁰⁸⁹ Injusta malum esse *mss.* injusta malam esse ²⁰⁹⁰ Esse malam *mss.* esse malum ²⁰⁹¹ Malas voluntates *mss.* malas et voluntates ²⁰⁹² Video aliud *mss.* video aliquid ²⁰⁹³ Nec dici debere *mss.* *S. Mich.* dici non debere ²⁰⁹⁴ Quomodo non sunt *mss.* quomodo non sit ²⁰⁹⁵ Omne bonum, quod est *mss.* omne quod est ²⁰⁹⁶ Dicitur inducere *mss.* Deus dicitur inducere ²⁰⁹⁷ Liberat de ea *mss.* liberat ab ea ²⁰⁹⁸ Volendi quælibet *mss.* volendi quidlibet ²⁰⁹⁹ Nihil hoc repugnare *mss.* nihil hic repugnare ²¹⁰⁰ Qui fecit omnes *mss.* *Cister.* qui fecit omnes ²¹⁰¹ Et individuales *mss.* et individuales ²¹⁰² Voluntatem. *mss.* *Vict. Bec. Gem. Corb. et Edit. Goth.* voluntatem est. ²¹⁰³ Aliud vero *mss.* Aliquid vero ²¹⁰⁴ Cum fateamur *mss.* cum fateamur ²¹⁰⁵ Vere aliud esse *mss.* vere aliud esse ²¹⁰⁶ Se esse casurum *mss.* *Cister. omit.* esse ²¹⁰⁷ Qua non nisi *mss.* quæ non est nisi ²¹⁰⁸ Non posse sciri *edit. Goth.* non posse scire ²¹⁰⁹ Necesse non erat futurum *mss.* necesse non erat esse futurum

turus non erat? Disc. Videtur non posse præsciri, quod potest futurum non esse; nec posse non esse futurum, quod præscitur. Sed reminiscor nunc illius famosissimæ quæstionis de præscientia divina et libero arbitrio, quamvis enim tanta auctoritate asseratur, et tanta teneatur utilitate ut nullatenus propter ullam humanam²¹¹⁰ rationem dubitandum sit divinam præscientiam et liberum arbitrium sibi invicem consentire, tamen quantum ad rationis considerationem quæ videtur, spectat²¹¹¹, insociabiliter videntur dissentire: unde videmus²¹¹² in hac quæstione nonnullos sic in unam partem vergentes, ut alteram omnino deserant²¹¹³, unda infidelitatis submergente²¹¹⁴, perire; multos vero, velut contrariiis ventis hinc inde contra invicem sustentando quassantibus, periclitari. Cum vero divinam constet²¹¹⁵ præscientiam esse omnium, quæ sunt libero arbitrio, nec aliquid horum²¹¹⁶ sit ex necessitate, nihilominus videtur posse non esse futurum, quod præscitur. Mag. Breviter interim hoc respondeo²¹¹⁷. Præscientia Dei non proprie dicitur præscientia: cui enim omnia semper sunt præsentia, non habet futurorum præscientiam, sed præsentium scientiam. Cum ergo alia sit ratio de præscientia futuræ, quam de præsentis rei scientia; non est necesse divinam præscientiam, et illam, de qua quærimus, eandem habere consequentiam. Disc. Assentio. Mag. Redeamus ad illam, quæ erat in manibus, quæstionem. Disc. Placet quod dicis. Sed eo pacto, ut cum de illa, cujus mentionem feci²¹¹⁸, quæsiero, mihi respondere quod inde Deus tibi dignabitur ostendere, non renuas. Valde namque necessaria est ejus solutio, si jam ab aliquo facta est, aut si fiat: fateor enim nondum alicubi, excepta divina auctoritate, cui indubitanter credo, me legisse rationem, quæ mihi sufficeret ad ejusdem solutionis intellectum. Mag. Cum ad illam veniemus, si forte venerimus, erit sicut Deus dabit. Nunc autem, quoniam supra posita ratione patet apostatam angelum non potuisse præscire ruinam suam, ea præscientia, quam rei necessitas sequitur: accipe adhuc aliam rationem, quæ non solum præscientia, sed et æstinatione aut qualibet suspitione suum eum præsensisse casum excludit. Disc. Hoc exspecto²¹¹⁹. Mag. Si adhuc in bona voluntate tans præsciebat se casurum, aut volebat ut ita fieret, aut non volebat²¹²⁰. Disc. Unum horum necesse est verum esse. Mag. Sed si

A cum præscientia voluntatem habebat aliquando cadendi; jam ipsa mala voluntate ceciderat. Disc. Patet quod dicis. Mag. Non itaque volendo cadere, prius scivit se casurum quam cecidit²¹²¹. Disc. Non potest aliquid objici²¹²² conclusioni tuæ. Mag. At si²¹²³ præsciebat se casurum, et nolebat, tantum miser erat dolendo quantum stare volebat. Disc. Negari non potest. Mag. At tanto justior erat quanto magis volebat stare, et quo erat justior, eo debebat esse felicior. Disc. Non²¹²⁴ potest negari. Mag. Ergo si nolendo præsciebat se casurum, tanto erat miserior, quanto debebat esse felicior: quod non convenit. Disc. Ita quidem consequi negare nequeo; sed hoc sæpe non solum sine inconvenientia, sed et laudabiliter et superna gratia fieri cognoscitur: multoties enim ut pauca de incommodis justorum commemorem, quanto quis justior est, tanto majore doloris compassione de alieno casu afficitur. Sæpe etiam²¹²⁵ eum, qui majorem habet injustitia constantiam, videmus ab injustis immaniore pati²¹²⁶, persecutionis instantiam. Mag. Non est eadem ratio in hominibus, et in illo angelo. Hominum enim²¹²⁷ natura, propter peccatum primi parentis, jam innumerabilium incommodorum facta est passibilis: ex qua passibilitate multis modis gratia nobis operatur incorruptibilitatem. Ille vero, adhuc nullo peccato procedente, alicujus mali non meruerat²¹²⁸, passionem. Disc. Satisfecisti objectioni meæ. Patet enim²¹²⁹ quia hæc ipsa ratio sicut separat ab ipso malo angelo sui casus præscientiam, ita nihilominus omnem segregat opinionem. Mag. Est et aliud quod mihi satis videtur ostendere nullo modo eum suam ante putavisse futuram prævaricationem. Nempe²¹³⁰ aut coactam putavisset, aut spontaneam; sed nec ullatenus erat unde se aliquando cogi suspicaretur, nec quandiu voluit in veritate perseverare ullo modo putare potuit se sola voluntate illam deserturum. Supra namque jam monstratum est eum, quandiu rectam voluntatem habuit, in hac ipsa voluntate voluisse perseverare. Quapropter volendo tenere perseveranter, quod tenebat; nullo modo video unde potuisset vel suspicari, nulla alia accedente causa sola se illud deserturum voluntate. Non nego illum scivisse quia posset mutare voluntatem, quam tenebat; sed dico illum non potuisse putare quia aliquando, omni alia cessante causa, sponte mutaret voluntatem, quam perseveranter tenere volebat.

VARIÆ LECTIONES.

²¹¹⁰ Propter humanam *mss.* propter ullam humanam ²¹¹¹ Videtur spectare *mss.* *Vict. Bec. Gem. Corb. et edit. Goth.* videtur, spectat ²¹¹² Unde videmus *mss.* *Cister.* unde et videmus ²¹¹³ Omnes deserant *mss.* omnino deserant ²¹¹⁴ Unde infidelitatis suæ submergente *mss. et edit. Goth.* unda infidelitatis submergente ²¹¹⁵ Cum ergo constat *mss. Cister.* cum vero constat ²¹¹⁶ Aliud horum *mss.* aliquid horum ²¹¹⁷ Respondebo *mss.* hoc respondebo *mss. S. Mich. et Cister.* hoc respondeo ²¹¹⁸ Mentionem fecimus *mss.* mentionem fecit ²¹¹⁹ Hoc accepto *mss.* hoc exspecto ²¹²⁰ Fieret, aut nolebat *mss.* fieret aut non volebat ²¹²¹ Quam caderet *mss.* quam cecidit ²¹²² Aliud objici *mss.* aliquid objici ²¹²³ Ac si *mss. M.* At si ²¹²⁴ Quantum magis stare volebat, et quæ erat justior, eo debebat esse felicior. D. negari non potest. M. Ac tanto justior erat, quanto magis volebat stare; et quo erat justior, eo debebat esse felicior. D. non *mss.* quantum stare volebat. D. negari non potest. M. At tanto justior erat, quanto magis volebat stare et quo erat justior, eo debebat esse felicior. D. non ²¹²⁵ Sæpe enim *mss.* Sæpe etiam ²¹²⁶ Majorem pati *mss.* immaniore pati ²¹²⁷ Hominis enim *mss.* hominum enim ²¹²⁸ Invenerat *mss.* meruerat ²¹²⁹ Patet enim *mss. Cister. omit.* enim ²¹³⁰ Nempe ut *mss.* nempe aut

Disc. Qui diligenter intelligit quod dicis, patenter videt quia nullo modo scire vel putare potuit angelus malus se facturum quod male fecit.

CAPUT XXII.

Quod scivit se non debere velle hoc quod volendo peccavit; et debere puniri si peccaret.

Sed et hoc volo ut pariter ostendas, si scivit se non debere velle quod prævaricando voluit. **MAC.** In hoc dubitare non debes, si supra dicta consideras. Si enim nescisset se non debere velle quod injuste voluit, ignorasset se debere voluntatem tenere quam deseruit. Quapropter nec justus esset tenendo, nec injustus deserendo justitiam, quam nesciisset: imo nec poterat non velle plus quam habebat, si nesciebat se debere esse contentum eo quod acceperat. Denique, quia ²¹³¹ ita rationalis erat ut nulla re prohiberetur uti ratione, non ignorabat quid deberet vel non deberet velle. **Disc.** Rationem tuam non video posse infirmari; sed tamen inde mihi videtur quædam oriri quæstio. Si enim sciebat se non debere deserere quod acceperat, utique sciebat nihilominus se debere puniri, si desereret. Quomodo igitur sponte potuit velle unde miser esset, qui acceperat inseparabiliter velle ut beatus esset ²¹³².

CAPUT XXIII.

Quod non debuit scire quia si peccaret, puniretur.

MAC. Sicut certum est quia debere se puniri, si peccaret, ignorare non potuit; ita quia puniretur, si peccaret, scire non debuit. **Disc.** Quomodo hoc ignoravit, si ita rationalis erat, ut ejus rationalitas non impediretur veritatem cognoscere, sicut sæpe nostra impeditur, **72** gravante ²¹³³ corruptibili corpore? **MAC.** Quia rationalis erat, potuit intelligere quia juste, si peccaret, puniretur. Sed, quoniam judicia Dei abyssus multa ²¹³⁴ (*Psal. xxxv, 7*), et investigabiles viæ ejus (*Rom. xi, 35*), nequivit comprehendere an Deus faceret quod juste facere posset. Sed et si quis dicat quia nullatenus credere potuit Deum creaturam suam propter ejus culpam damnaturum, quam tanta sua bonitate fecerat: præsertim, cum nullum exemplum justitiæ ulciscantis injustitiam præcessisset, et certus esset numerum, in quo illi facti erant ²¹³⁵, qui Deo frui deberent, tanta sapientia esse præstitutum: ut, sicut nihil habebat superfluum, ita si minueretur imperfectus esset; nec tam præclarum opus Dei ex aliqua parte permansurum imperfectum; nec ulla ratione scire posset si homo jam factus erat, Deum humanam naturam pro angelica, aut angelicam pro humana, si caderet, substituturum: sed potius unamquamque in id, ad quod facta erat, pro se, non pro alia resti-

tuturum ²¹³⁶, aut si factus nondum homo erat, multo minus putare posset ad substitutionem alterius naturæ illum esse faciendum. Si, inquam, aliquis hoc dicat, quæ inconvenientia inest? **Disc.** Mihi quidem videtur magis convenientia quam inconvenientia. **MAC.** Redeamus ²¹³⁷ ad hoc quod dixeram, illum scilicet, hanc non debuisset habere scientiam. Si enim scivisset, non posset volens et habens beatitudinem sponte velle unde miser esset: quare non esset justus, non volendo quod non deberet, quoniam non posset velle. Sed et hac ratione considera utrum scire, quod quæris, debuerit: nam si scisset, aut peccasset, aut non? **Disc.** Unum horum esset. **MAC.** Si prævisa tanta pœna, nulla indigentia et nulla re cogente peccasset; tanto magis puniendus esset. **Disc.** Ita est. **MAC.** Non ergo hæc præscientia illi expediebat. **Disc.** Vere peccaturo non expediebat præscire pœnam. **MAC.** Quod si non peccasset, aut sola bona voluntate non peccasset, aut timore pœnæ. **Disc.** Nihil aliud dici potest. **MAC.** Sed quoniam non cavisset peccatum solo amore justitiæ, ipso opere monstravit. **Disc.** Non est dubium. **MAC.** Si vero timore cavisset, non esset justus.

CAPUT XXIV [al. XXIII].

Quod etiam bonus angelus hoc scire non debuit.

Disc. Palam est ²¹³⁸ nullo modo eum debuisset scire indictam sibi ²¹³⁹ pœnam suam securam peccatum. Sed quoniam et eum ²¹⁴⁰ angelum qui stetit, et eum qui non stetit in veritate, pari scientia præditos in prima conditione credimus, non video cur illi negata sit scientia ista, cui tam tenax erit bona voluntas ut sufficeret ad cavendum peccatum. **MAC.** Non tamen posset, nec deberet contemnere pœnam, quam præscisset. **Disc.** Sic videtur. **MAC.** Sicut ergo solus amor justitiæ; ita solum odium pœnæ sufficeret ad non peccandum. **Disc.** Nihil planius. **MAC.** Duas igitur habuisset causas non peccandi: unam honestam et utilem; alteram non honestam ²¹⁴¹ et inutilem, id est amorem justitiæ et odium pœnæ. Nam non est honestum ²¹⁴² solo odio pœnæ non peccare; et ad non peccandum inutile est odium pœnæ, ubi solus amor justitiæ sufficit. **Disc.** Non est quod possim objicere. **MAC.** Quid ergo? Nonne multo nitidius placet ejus perseverantia, cum illa sola perseverandi causa videtur in illo, quæ utilis est et honesta quia spontanea, quam si simul sese illa ostenderet, quæ inutilis et inhonesta, quia necessaria intelligitur? ²¹⁴³ **Disc.** Sic patet quod dicis, ut quod paulo ante volebam eum scivisse, nunc gaudeam eum nescivisse; quia nunc eandem eum negare non possumus habere

VARIAE LECTIONES.

²¹³¹ Denique quia *ms.* Denique quoniam ²¹³² Unde beatus esset *ms.* ut beatus esset ²¹³³ Renante *ms.* gravante ²¹³⁴ Dei multa *ms.* Dei abyssus multa ²¹³⁵ Esset numerus, in quo futuri erant *ms.* esset in numerum in quo illi facti erant ²¹³⁶ Restitutum *ms.* restitutum ²¹³⁷ Inest? sed redeamus, etc. *ms.* inest? D. mihi quidem videtur magis convenientia, quam inconvenientia. M. Redeamus ²¹³⁸ Palam est, etc. in *ms.* hic incipit caput 24 ²¹³⁹ Indictam sibi *ms.* Cister. inditam sibi ²¹⁴⁰ Quoniam eum *ms.* quoniam et eum ²¹⁴¹ Inhonestam *ms.* Gem. Bec. non honestam ²¹⁴² Non satis honestum est *ms.* omitt. satis ²¹⁴³ D. sic patet in *ms.* continuatur caput 23.

scientiam, quam ipso angeli peccantis exemplo ignorare non potest. **MAC.** Quod nunc uterque scilicet bonus angelus et malus, certus est quia talem culpam talis sequitur pœna; sicut scientia est ambobus diversa, ita est scientiæ causa non eadem, et finis dissimilis. Nam quod ille scit ipso sui experimento, hoc iste didicit solo alterius exemplo: sed ille illo modo ²¹⁴⁴, quia non perseveravit; iste alio modo, quia perseveravit. Quapropter, sicut illi quoniam vituperabiliter non perseveravit, scientia sua est ad contumeliam ²¹⁴⁵; ita isti quoniam ²¹⁴⁶ perseveravit, scientia sua est ²¹⁴⁷ ad gloriam. Si ergo isti ²¹⁴⁸ dicitur hoc solo, quia hanc habet scientiam, iam peccare non posse; satis patet quia, sicut gloriosa est scientia quæ ex laudabili perseverantia est comparata; sic ad gloriam est impotentia peccandi, quæ ex gloriosa scientia est nata. Quemadmodum ergo malus angelus vituperandus est, quia non potest ad justitiam redire; ita iste laudandus est, quia non potest abire. Sicut enim ille jam redire non potest, quia sola mala voluntate abiit; sic iste jam abire non potest, quia sola bona voluntate permansit. Palam igitur est quia sicut illi non posse recuperare, quod deseruit, est pœna peccati, ita huic non posse deserre quod tenuit, est præmium justitiæ.

CAPUT XXV.

Quod ille etiamsi hoc solo dicitur jam non posse peccare, quia nunc habet hanc scientiam ²¹⁴⁹ ex casu diaboli, tamen illi sit ad gloriam.

Valde pulchra esset hujus scientiæ atque impotentiae tua ista contemplatio, si quemadmodum asseris, ideo bono angelo eadem scientia et impotentia, quia perseveravit, contigissent. Non enim eas adeptus esse videtur, quia ipse perseveravit ²¹⁵⁰; sed quia desertor non perseveravit. **MAC.** Si ita est ut dicis, gaudere potest bonus angelus de casu apostatæ angeli, utpote cui expediebat ut ille caderet; quoniam adeptus est hanc scientiam, qua nec peccare, nec mihi esse amplius possit; non quia ipse bene meruit, sed quia alius male meruit: quæ omnia sunt nimia absurditate plena. **Disc.** Quanto absurdus videtur, sicut tu monstras, stanti angelo profuisse casum peccantis; tanto magis necessarium ²¹⁵¹ est ut ostendas istum non ideo adeptum esse scientiam, de qua agitur, quia ille peccavit. **MAC.** Non debes dicere ideo bonum angelum ad scientiam profecisse hanc, quia malus peccavit; sed bonum angelum ideo profecisse ad hanc scientiam exemplo cadentis, quia ille peccavit ²¹⁵². Si enim neuter peccasset, utrique

daturus erat Deus eandem scientiam merito perseverantiæ, alio modo sine alicujus cadentis exemplo. Nullus enim dicit ²¹⁵³ Deum non alio modo potuisse angelis suis hanc dare scientiam. Cum ergo ille peccavit, exemplo ejus istum docuit quod docturus erat; non impotentia, quia alio modo non potuit; sed majore potentia, qua de malo bonum facere potuit, ut nec malum inordinatum in regno omnipotentis sapientiæ permaneret. **Disc.** Placet mihi valde quod dicis. **MAC.** Patet itaque si bonus angelus hoc solo jam peccare non posset, quia scit peccatum mali angeli pœnam secutam esse; quo tamen hæc impotentia non illi esset ad imminutionem laudis ²¹⁵⁴; sed ad præmium servatæ justitiæ. Sed scis quia supra claruit eum idcirco peccare non posse, quoniam merito perseverantiæ adeo proventus ²¹⁵⁵ est, ut jam non videat quid plus velle queat. **Disc.** Nihil excidit eorum quæ supra, ratione investigante, comperimus, a memoria mea.

73 CAPUT XXVI.

Quid horremus ²¹⁵⁶ audito nomine mali: et quid facit ²¹⁵⁷ opera, quæ dicitur ²¹⁵⁸ injustitia facere, cum ipsa et malum nihil sit.

Sed cum omnibus quæstionibus meis satisfeceris, illud adhuc exspecto aperiri quid sit quod ²¹⁵⁹ horremus audito nomine mali; et quid faciat opera, quæ in justitia, quæ malum est, videtur facere, ut, in raptore, in libidinoso cum malum nihil sit. **MAC.** Breviter tibi respondeo ²¹⁶⁰. Malum, quod est justitia, semper nihil est; malum vero, quod est incommoditas, aliquando sine dubio est nihil, ut cæcitas; aliquando est aliquid, ut tristitia et dolor. Et hanc incommoditatem, quæ est aliquid, semper odio habemus. Cum itaque audimus nomen mali; non malum quod nihil est, timeamus; sed malum quod aliquid est, quod absentiam boni sequitur. Nam injustitiam et cæcitatem, quæ malum et nihil sunt, sequuntur multa incommoda, quæ malum et aliquid sunt: et hæc sunt quæ horremus audito nomine mali. Cum autem dicimus quia injustitia facit rapinam, aut cæcitas facit hominem cadere in foveam, nequaquam intelligendum est quod injustitia aut cæcitas faciant aliquid; sed quod si justitia ²¹⁶¹ esset in voluntate, et visus in oculo, nec rapina fieret, nec casus in foveam. Tale est, cum dicimus: Absentia gubernaculi impellit navem in scopulos, aut absentia freni facit equum discurrere: quod non est aliud quam si gubernaculum adesset navi ²¹⁶² et frenum equo, nec venti navem impellerent, nec equus dis-

VARIÆ LECTIONES.

²¹⁴⁴ Ille id eo modo *mss.* ille illo modo ²¹⁴⁵ Ad pœnam *mss.* ad contumeliam ²¹⁴⁶ Sic isti qui *mss.* ita isti quoniam ²¹⁴⁷ Scientia est *ms. Cister.* scientia sua est ²¹⁴⁸ Si ergo ille *mss. Vict. Cister.* si ergo iste ²¹⁴⁹ Quia nunc habet scientiam *mss.* quia nunc habet hanc scientiam ²¹⁵⁰ Quia ipse perseveravit *ms. Cister. omit.* ipse ²¹⁵¹ Sicut tu monstras, casum peccantis angeli profuisse stanti: tanto magis necessarium *ms. Cister.* sicut tu monstras stanti angelo profuisse casum peccantis, tanto magis necesse ²¹⁵² Cadentis quia ille peccavit *ms. Cister.* cadentis quia ille non peccavit ²¹⁵³ Nullus enim dicit *mss. Vict. Cister.* nullus enim dicit ²¹⁵⁴ Minutionem laudis *mss.* immunitionem laudis ²¹⁵⁵ A Deo perfectus *mss.* adeo proventus ²¹⁵⁶ Quod horremus *mss.* Quid horremus ²¹⁵⁷ Quid faciat *mss.* quid facit ²¹⁵⁸ Quæ videtur *mss.* quæ dicitur ²¹⁵⁹ Quod sit quod *mss.* quid sit quod ²¹⁶⁰ Tibi respondebo *mss. Vict.* tibi respondeo ²¹⁶¹ Sed si justitia *mss.* sed quod si justitia ²¹⁶² Abest navi *mss.* adesset navi. Quæ si adessent *mss. hæc omit.*

curreret. Sicut namque gubernaculo navis, et freno A
regitur equus; sic justitia gubernatur voluntas ho-
minis, et visu pedes.

CAPUT XXVII.

Unde venit ²¹⁶³ *malum in angelum, qui bonus erat.*

Disc. Sic mihi de malo, quod est ²¹⁶⁴ injustitia, satisfecisti, ut jam omnis in corde meo, quæ de illo inesse solebat, quæstio sit decisa ²¹⁶⁵. De hoc enim malo quæstio nasci videtur, quoniam si esset aliqua essentia, esset a Deo, a quo necesse est esse omne, quod aliquid est, et impossibile est, esse ²¹⁶⁶ peccatum sive injustitiam. De malo vero, quod est incommoditas, si aliquando est aliquid ²¹⁶⁷, nihil video rectæ fidei obviare. Sed, ne tædeat te breviter respondere fatuæ interrogationi meæ, ut sciam qualiter hoc ipsum quærentibus respondeam: quippe non semper facile est insipienti insipienter ²¹⁶⁸ quærenti, sapienter respondere. Quæro igitur unde primum venit malum, quod dicitur injustitia, sive peccatum in angelum, qui factus est justus? *MAG.* Dic tu mihi unde venit nihil in aliquid? *Disc.* Nihil nec venit, nec recedit. *MAG.* Cur ergo quæris unde venit injustitia, quæ nihil est? *Disc.* Quia quando justitia recedit inde ²¹⁶⁹ ubi erat, dicimus accedere injustitiam. *MAG.* Dic ergo quod magis proprie et apertius dicitur; et quære de ²¹⁷⁰ abscessu justitiæ. Siquidem sæpe apta interrogatio expedit responsionem, et inepta reddit impeditiorem. *Disc.* Cur ergo recessit ab angelo justo justitia? *MAG.* Si proprie vis loqui, non recessit ab eo; sed ipse deseruit eam, volendo quod non debuit. *Disc.* Cur deseruit eam? *MAG.* Cum dico quia volendo quod non debuit, eam de-

seruit, aperte ostendo cur et quomodo illam ²¹⁷¹ deseruit. Nam ideo illam deseruit, quia voluit quod velle non debuit; et hoc modo id volendo quod non debuit illam deseruit. *Disc.* Cur voluit quod non debuit? *MAG.* Nulla causa præcessit hanc voluntatem, nisi quia velle potuit. *Disc.* An ideo voluit, quia potuit? *MAG.* Non; quia similiter potuit bonus ²¹⁷² angelus velle; nec tamen voluit. Nam nullus vult, quod velle potest, ideo quia potest. *Disc.* Cur ergo voluit? *MAG.* Non nisi quia voluit. Nam hæc voluntas nullam aliam habuit causam, qua impelleretur aliquatenus, aut attraheretur; sed ipsa sibi ²¹⁷³ efficiens causa fuit, si dici potest, et effectus ²¹⁷⁴.

CAPUT XXVIII.

Quod potestas volendi quod non debuit, bona fuit semper, et ipsum velle, bonum, quantum ad esse.

Disc. Si potestas ipsa volendi et ipsum velle, fuit aliquid, bonum fuit et a Deo ²¹⁷⁵. *MAG.* Utrumque fuit aliquid: et potestas quidem non nisi bonum aliquid, et spontaneum donum Dei; velle autem, secundum essentiam, bonum: sed quoniam injuste ²¹⁷⁶ factum est malum, et tamen a Deo fuit, a quo est omne quod aliquid est. Nempe non solum hoc habet aliquis a Deo, quod Deus sponte dat; sed etiam quod injuste rapit, Deo permitte. Et sicut dicitur Deus facere, quod permittit fieri; ita dicitur dare, quod permittit rapi. Quoniam igitur, permittente Deo, angelus malus per rapinam usus est potestate a Deo sponte data, a Deo habuit ipsum uti ²¹⁷⁷, quod non est aliud quam ipsum velle. Non est enim aliud velle quam uti potestate volendi; sicut idem est loqui, et uti potestate loquendi.

SANCTI ANSELMI

LIBRI DUO

CUR DEUS HOMO

PRÆFATIO

74 ^{2178, 79} Opus subditum propter ²¹⁸⁰ quosdam, partes ejus, me nesciente, sibi transcribent, festinantius quam mihi opportunum esset, ac ideo breviter

VARIÆ LECTIONES.

²¹⁶³ unde veniat *mss. Vict. S. Mich.* unde venit ²¹⁶⁴ Malo, quæ est *mss. malo*, quod est ²¹⁶⁵ Omnes in corde meo, quæ de illo inesse solebant, quæstiones sint detersæ *mss. Cister. et S. Mich.* omnis in corde meo, quæ de illo inesse solebat quæstio sit decisa ²¹⁶⁶ Impossibile est esse *ms. Cister.* impossibile est ab eo esse ²¹⁶⁷ Si aliquando est aliquid, nihil video *mss. S. Mich.* si aliquando est nihil, aliquid video ²¹⁶⁸ Insipienti insipienter *ms. Cister. omit.* insipienti ²¹⁶⁹ Recedit inde *mss.* recedit inde ²¹⁷⁰ Et quære de *mss. Gem. Bec. S. Mich.* et quære de ²¹⁷¹ Et quam illam *mss.* et quomodo illam ²¹⁷² Potest bonus *mss. Bec. Gem. S. Mich.* potuit bonus ²¹⁷³ Sed ipse sibi *mss.* sed ipsa sibi ²¹⁷⁴ Potest effectus *mss.* potest et effectus ²¹⁷⁵ Fuit aliquod bonum: fuit a Deo *mss.* fuit aliquid, bonum fuit, et a Deo. ²¹⁷⁶ Quoniam non juste *mss.* quoniam injuste ²¹⁷⁷ Habuit uti *mss.* habuit ipsum uti ²¹⁷⁸ *Collati sunt libri Cur Deus homo cum mss. tribus Victorinis P. 19, RR 3, et EE 13, uno domini Joly; uno bibliothecæ Cisterciensis; uno bibliothecæ S. Michaelis in periculo maris; et cum tribus aliis mss. tum Gemmelicensis, tum Beccensis monasterii, et cum editione Gothica. Ms. Goth. C. 19. et ms. Cister.* Incipit, Cur Deus homo, Liber Anselmi Archiepiscopi Cantuariensis. *ms. S. Mich.* D. Anselmi, Cur Deus homo ²¹⁷⁹ *Ms. Joly,* Incipit præfatio in, Cur Deus homo, librum Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi *ms. Gem. C. 9.* Incipit Præfatio in librum, Cur Deus homo ²¹⁸⁰ Subditum quod propter *mss.* subditum propter